



# Het handelen van het gemeentebestuur van Oss bij de onteigening en vervreemding van panden van joodse inwoners tijdens en na de Tweede Wereldoorlog

*Onderzoek in opdracht van de gemeente Oss*

januari 2021/7/1AN

drs. P. Spanjaard, Oss





#### **Omslagfoto:**

Zeer waarschijnlijk loopt op deze foto Károly Gyula Dávid, farmacoloog. Leo van den Bergh maakt de foto op 11 juni 1942. Op de jas van de man is een lichte vlek zichtbaar: de davidster. De Duitse bezetter verplichtte joodse inwoners die te dragen vanaf 3 mei 1942. Aan de lantaarnpaal voor David hangt een bordje. Aan de vorm en belettering te zien stond hierop 'Voor Joden verboden'. Van den Bergh zag hier de uitsluiting van de joodse medeburger, een uitsluiting die de opmaat bleek te zijn voor vernietiging.

K.G. David is op 8 februari 1905 in Budapest geboren. In 1930 kwam hij met vrouw en zoon naar Nederland en werkte vanaf maart 1941 bij Organon. Hij woonde aan de Kruisstraat 136 in Oss. Hij was katholiek gedoopt maar vanwege zijn joodse moeder op 17 augustus 1943 naar Hongarije teruggestuurd. In juli 1944 werd hij gedeporteerd naar een onbekend gevangenenkamp en is op 17 april 1945 in Mauthausen vermoord.

*Foto Leo van den Bergh, coll. Stadsarchief Oss*

# **Het handelen van het gemeentebestuur van Oss bij de onteigening en vervreemding van panden van joodse inwoners tijdens en na de Tweede Wereldoorlog**

*Onderzoek in opdracht van de gemeente Oss*

januari 2021/7/1AN

drs. P. Spanjaard, Oss

# Inhoud

<b>Voorwoord</b>	<b>5</b>
<b>1. Inleiding</b>	<b>6</b>
<b>2 De onderzoeksopdracht</b>	<b>9</b>
<b>3 De onteigening van Joods vastgoed</b>	<b>10</b>
<b>4 Bestuurlijk beleid van de gemeente Oss tijdens de bezetting</b>	<b>11</b>
4.1 Achtergronden van het bestuurlijk beleid	11
4.2 Burgemeesters en wethouders tijdens de oorlogsjaren	11
4.3 Burgemeesters na de bevrijding van Oss	12
<b>5 De organisatie van de onteigening van ‘joodsche woningen’ en de rol van het gemeentebestuur van Oss</b>	<b>13</b>
5.1 Het archiefonderzoek	13
5.2 De resultaten van het archiefonderzoek	13
5.3 Huize ‘RONO’, een ‘joodsche woning’ door de gemeente verworven	16
<b>6 De praktijk van de onteigening van woningen van joodse eigenaren in Oss</b>	<b>17</b>
6.1 ‘het joodsche vraagstuk’ en Nederlands beleid	17
6.2 de uitvoering van de onteigening van ‘joodsche woningen’ in Oss	19
6.3 Overzicht van de ‘joodsche woningen’ in de gemeente Oss	20
6.3.1 Overzicht KRO-data en Nationaal Archief	20
6.3.2 Overzichtslijst van ‘joodsche woningen’ volgens gemeentearchief Oss	36
<b>7. Belastingheffing Oss</b>	<b>53</b>
<b>8. Bronnen</b>	<b>54</b>
Literatuur en websites:	56
Eindnoten	57

# Voorwoord

Al sinds de Middeleeuwen maken Joodse burgers deel uit van de Osse samenleving. Oss heeft veel te danken aan hun ondernemerszin. Zo richtte Simon van den Bergh een margarinefabriek op, die onderdeel werd van de Margarine Unie, een voorloper van Unilever. Ook de textielfabriek Bergoss, de exportslachterijen Hartog en Zwanenberg, de basis van het latere Organon, hebben Joodse wortels. Voor de oorlog was er een bloeiende Joodse gemeenschap in Oss, waarin eind jaren dertig 61 Duitse Joodse vluchtelingen in werden opgenomen. Voor hen bestond een arbeidsverbod en de Joodse gemeenschap moest hen zelf onderhouden. Zij mochten niet in het reguliere Bevolkingsregister worden opgenomen, maar werden geadministreerd in een apart persoonsregister met aparte persoonsbewijzen, conform de beschikking van 19 december 1938 van het Ministerie van Binnenlandse Zaken (1).

Tussen eind augustus 1942 en begin april 1943 zijn vrijwel alle joodse inwoners van Oss gedeporteerd. Op 6 september 1944, twee weken voor de bevrijding van Oss vond het transport van de laatste Osse Joden vanuit Westerbork naar de vernietigingskampen in Oost-Europa plaats. De werkgroep Struikelstenen Oss heeft deze verdwenen en vermoorde Joodse inwoners een naam gegeven. Ze zijn vereeuwigd in de koperen stenen voor het huis waar ze woonden voor ze werden weggevoerd.

Hun lege woningen bleven achter en werden in beslag genomen door de bezetter, hun boedels inbegrepen. De bezetter schakelde het lokale bestuur in om uitvoering te geven aan deze onteigeningen. In dit onderzoek wordt uitgezocht wat er is gebeurd met de woningen, die zij achter hebben gelaten, en wat de rol van de gemeente is geweest. Het betrof in totaal 70 woningen van joodse inwoners die door de bezetter zijn onteigend en verhandeld, waarbij ook de inboedels genaast en afgevoerd zijn. Vijftig woningen die door joodse inwoners van niet-joodse eigenaren werden gehuurd zijn eveneens ontdaan van hun inboedels. De gemeente, de politie en de technische dienst van de gemeente

werkten aan registratie en ontruiming mee volgens opdracht van de bezetter. (2)

2021: 76 jaar na het eind van de Tweede Wereldoorlog. Langzamerhand verandert het vocabulaire en worden de woorden waarmee gesproken wordt over de gruweldaden tegen de Joden abstracter en lijkt er een zekere distantie in het betoog te komen. Vaak wordt gesproken over “omgekomen Joden” , terwijl deze mensen doelbewust uit hun huizen zijn gehaald, naar kampen zijn gebracht en zijn vermoord. Bij terugkeer konden ze niet op een warme ontvangst rekenen. En ook nu, bij het lezen van dit rapport, word ik weer getroffen hoe de overheid stipt en nauwgezet en zonder noemenswaardige obstructie heeft mee gewerkt aan de administratie rondom het vastgoed en de inboedels van haar joodse burgers. Zo ook bij de deportatie en hoe men zelfs de kosten van het vervoer van de Joodse inwoners uit Oss naar kamp Vught heeft gedeclareerd bij de Joodse Raad. De Joden hebben zelf betaald voor hun deportatie! Mensen als u en ik hebben hieraan meegewerkt door “gewoon” hun werk te doen.

De grootste les uit deze afschuwelijke waarheid is, dat het kon gebeuren en weer kan gebeuren. Door polarisatie, door een te grote nadruk op verschillen in plaats van gezamenlijkheid. Maar ook omdat een systeem uit vele kleine schakels bestaat. Omdat je naast je professionaliteit een moreel kompas moet hebben om te weten waar je aan meewerkt. Dat je zelf moet blijven denken, ongeacht de koers die de grote groep kiest. Hoe zwaar dat is en dat het getuigt van een persoonlijke moed als je dat aandurft, maar dat je niet kunt, beter gezegd hoort, wegkijken bij de ontrecting van je medemens. De vernietiging van de Joden moet als voorbeeld blijven dienen voor waartoe de mens, een maatschappij in staat is.

## **Wobine Buijs-Glaudemans**

*Burgemeester van Oss*

1. J. Bader, Kroniek van ‘s Vervolging, Joden in Oss en omstreken, ISBN 9780463383691
2. P. Spanjaard, inleiding



# 1. Inleiding

## **Aanleiding voor de onderzoeksoopdracht**

Op 21 juli 2020 is door de gemeente Oss opdracht verstrekt om onderzoek te doen naar de onteigening van eigendom/vastgoed van joodse inwoners van Oss tijdens de bezetting en het handelen van het gemeentebestuur in deze aangelegenheid.

Deze opdracht kwam voort uit het overleg dat burgemeester W. Buijs-Glaudemans op 4 maart 2020 voerde met opperrabijn B. Jacobs en de heer R. Naftaniel, oud-directeur van het CIDI (Centrum Informatie en Documentatie Israel), voorzitter van het Joods Humanitair Fonds en vice-voorzitter van het CJO (Centraal Joods Overleg). Een van de onderwerpen tijdens dit overleg was de informatie die door het Nationaal Archief is vrijgegeven over de zogenaamde Verkaufsbücher. In 2019-2020 zijn deze archiefstukken openbaar gemaakt na het verstrijken van de bewaartermijn van 75 jaar. In deze Verkaufsbücher gaat het om het volgende. Al spoedig na de bezetting onteigende de Duitse machthebber het bezit en vastgoed van joodse inwoners van Nederland. De woningen werden doorverkocht en de opbrengst ging naar de bezetter, deels naar handlangers bij de verkoop. In de 'Verkaufsbücher' hield de bezetter bij welke panden verkocht werden, wie de oorspronkelijke (joodse) eigenaar was, wie de koper, de koopprijs, de bemiddelaar en notaris. Ook de inboedels werden onteigend en in beslag genomen door de bezetter.

Omstreeks 7200 onteigende en vervreemde panden en stukken grond zijn beschreven in de Verkaufsbücher waarvan de joodse eigenaren veelal afgevoerd zijn naar de concentratiekampen of ondergedoken. Het is geen volledige lijst.

Na de oorlog zijn in een aantal gevallen woningen terug in bezit gekomen van overlevenden. In sommige steden volgde daarna een bureaucratische afhandeling van deze zaken, waarbij door de gemeente nahef-

fingen werden opgelegd voor tijdens de oorlog niet betaalde belastingen tijdens afwezigheid van de rechtmatige eigenaar, ook al was deze veroorzaakt door gevangenschap in de concentratiekampen of onderduik. Deze pijnlijke affaires zijn in steden als Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht eerst recent gecompenseerd voor betrokkenen en nabestaanden.

In de gemeente Oss zijn volgens de Verkaufsbücher 20 panden van joodse eigenaren verhandeld. Aan de orde kwam bij het overleg in hoeverre de gemeente hier een rol in heeft gespeeld en of er in Oss eveneens sprake is geweest van naheffingen en/of compensatievraagstukken.

Kort na dit overleg ontving de gemeente van de redactie van het KRO-NCRV onderzoeksprogramma Pointer dezelfde vragen naar aanleiding van het openbaar maken van de Verkaufsbücher over de vervreemding van bezit van joodse inwoners, vragen die aan alle gemeentebesturen in Nederland zijn gesteld.<sup>1</sup> KRO-NCRV vroeg welke rol het toenmalige gemeentebestuur speelde bij de onteigeningen en verkoop, of de gemeente achterstallige belastingen heeft geheven na de oorlog aan teruggekeerde eigenaren of dat er mogelijk compensatie is geboden. Hierbij inbegrepen de voormalige gemeenten waarvan Oss de rechtsopvolger is als gevolg van de samenvoegingen met Berghem, Megen, Ravenstein, Lith en Geffen.

Bij de gemeente Oss waren hierover geen gegevens bekend. De gemeente sprak direct de bereidheid uit om dit te onderzoeken. Het onderzoek is vervolgens door ondergetekende uitgevoerd.

Het oud-archief van de gemeente Oss berust bij het Brabants Historisch Informatiecentrum in 's-Hertogenbosch. Een aantal van deze archiefstukken bleek onder openbaarheidsbeperkingen te vallen. Vanwege de aard van het onderzoek heb ik toestemming ontvangen deze stukken te mogen inzien, met

inachtneming van voorschriften op het gebied van de wet Algemene Verordening Gegevensbescherming bij openbaarmaking van de onderzoeksresultaten. Om deze reden zijn namen en adressen geanonimiseerd van kopers/huurders van onteigende joodse woningen, zoals deze voorkomen in het niet-openbare deel van het gemeentearchief van Oss.

De niet-openbare archiefstukken bleken essentieel voor dit onderzoek. Ze hadden ondermeer betrekking op de registratie van woningen van Joodse eigenaren en Joodse huurders in Oss. De gemeente Oss heeft ook zelf tijdens de oorlog een pand aangekocht om te dienen als burgemeesterswoning, een huis dat oorspronkelijk een joodse eigenaar kende.

Dankzij de toestemming de niet-openbare archiefstukken te mogen raadplegen kan een gefundeerd en betrouwbaar beeld gegeven worden van het handelen van het gemeentebestuur van Oss bij de onteigening van de panden en vastgoed van Joodse inwoners en is het mogelijk gebleken de gestelde vragen van het onderzoek te beantwoorden. Met dank vermeld ik hier ook het onderzoek dat de stichting Sjoa heeft willen doen voor deze rapportage in de memories van successie, de overzichten van nalatenschappen van onder andere joodse inwoners van Oss. Hier konden dossiers in voorkomen die betrekking hadden op hun vastgoed en ander bezit en handelingen van de gemeente Oss. Dit bleek niet het geval. Van de familie Mozes in Oss werden uit het privé archief stukken ter beschikking gesteld die lieten zien hoe moeizaam het proces van rechtsherstel ging van het pand Spoorlaan 18, dat in de Verkaufsbücher vermeld staat, en dat zij als huurder bewoond heeft. De Raad voor Rechtsherstel oordeelde in 1946 dat de huurrechten van de fam. Mozes van deze woning hersteld dienden te worden. De gemeente nam als gevolg van dit besluit ook stelling in deze zaak, niet over het eigendomsrecht, maar om te voorkomen dat de eigenaar uit huis gezet zou worden voordat er andere woonruimte voor hem en zijn gezin was gevonden. Een grote coulance voor de eigenaar die met profijt nog een 'joodse woning' in de oorlog kocht valt hier bij op. Vanwege de na de oorlog heer-

sende woningnood duurde het tot eind 1947 voordat de familie Mozes weer grotendeels over het pand als huurder kon beschikken en beëindigde de gemeente haar bemoeienis met het pand.

Uit het archiefonderzoek bleek dat er in Oss 70 woningen van joodse inwoners door de bezetter zijn onteigend en verhandeld, waarbij ook de inboedels genaast en afgevoerd zijn. Vijftig woningen die door joodse inwoners van niet-joodse eigenaren werden gehuurd zijn eveneens ontdaan van hun inboedels. De gemeente, de politie en de technische dienst van de gemeente werkten aan registratie en ontruiming mee volgens opdracht van de bezetter. In de naoorlogse periode besliste de gemeente in twee gevallen over het toe- of afwijzen van inwoning in een 'joodse woning'. Van de vele andere zogenaamde 'joodse woningen' in Oss hebben zich na de oorlog geen gegevens gevormd in het gemeentelijk archief. Ongeveer 70 mannen, vrouwen en kinderen van de 364 joodse inwoners van Oss hebben de oorlog overleefd. Vermoedelijk zal een tiental van hen de voormalige eigen woning hebben kunnen terugclaimen. De meeste van de 'joodse woningen', die tijdens de bezetting voor een bedrag ver onder de werkelijke waarde zijn aangekocht door veelal andere Osse inwoners, zijn echter na de oorlog ongestoord in hun bezit gebleven, tot hun grote voordeel. Deze vorm van oorlogswinst, behaald ten koste van de ondergang van de joodse gemeenschap, is een van de schrijnende zaken die uit dit onderzoek naar voren komt.

*Oss, januari 2021*

**Drs. Paul Spanjaard**

### **Samenvatting van de resultaten van het archiefonderzoek en beantwoording van de onderzoeksvragen:**

*Of, en zo ja hoe de onteigening en doorverkoop van de in de Verkaufsbücher genoemde woningen uit de gemeente Oss heeft plaatsgevonden?*

**Antwoord:** alle vastgoed van joodse inwoners was door de bezetter sinds 1941 onteigend. De gemeente had de opdracht voor de registratie te zorgen van 'joodsche woningen'. Door de Duitse overheid opgerichte organisaties voerden de verkoop uit van de woningen. De gemeente speelde daar geen rol in. Volgens de opgave uit de Verkaufsbücher zou het in Oss om 20 woningen gaan. Uit onderzoek in de Osse archieven blijkt dat er 70 woningen van joodse inwoners zijn onteigend en verhandeld en de inboedels ontvreemd door de bezetter. Daar boven op zijn er 50 woningen van niet-joodse eigenaren, gehuurd door joodse inwoners, ontruimd en hun inboedels in beslag genomen.

*Heeft het toenmalige gemeente bestuur hierover besluiten genomen?*

**Antwoord:** Het gemeentebestuur van Oss heeft hierover geen besluiten genomen, zij had hierin geen zeggenschap en niets te bepalen.

*Welke rol heeft het gemeentebestuur hierbij toen gespeeld?*

**Antwoord:** Een dienende en uitvoerende rol. In opdracht van de bezetter legden gemeentebesturen, ook dat van Oss, met de opgedragen voortvarendheid, lijsten aan van het bezit/woningen van joodse inwoners. In Oss werden deze woningen na de deportatie van de joodse bewoners door of in opdracht van de bezetter doorverkocht of toebedeeld aan personen en organisaties die op de hand waren van de bezetter. De medewerking van het gemeentelijk bestuur en de politie bij de ontruiming van de woningen en opslag van achtergebleven inboedels en toewijzing aan anderen gebeurde stipt en met grote nauwgezetheid.

*Heeft het gemeentebestuur in de naoorlogse periode ooit gesproken over een mogelijke compensatieregeling?*

**Antwoord:** er is in de naoorlogse periode in algemene zin niet aantoonbaar gesproken over een mogelijke compensatieregeling. Alleen voor het door de gemeente in 1943 onder de waarde gekochte pand Burg van den Elzenlaan 1 (dienende als burgemeesterswoning) van een onteigende en ondergedoken joodse eigenaar is een compensatieregeling tot stand gekomen, in de vorm van een reële aankoopsom. Hierbij opgemerkt dat de gemeente Oss bereid was direct na de oorlog het pand vrij van lasten terug te geven aan de teruggekeerde eigenaar. Dit besluit werd echter door de provincie teruggedraaid. Reden: de provincie stelde dat de gemeente uitgaven had gedaan voor aankoop en onderhoud van het pand en daarom was teruggave zonder vergoedingen door de eigenaar niet toegestaan. Eerst in 1956 kwam een einde aan de discussie over mogelijke teruggave en compensatie doordat de gemeente het pand opnieuw aankocht, dit keer voor een passende aankoopsom.

*Is er in de naoorlogse periode ooit een compensatieregeling aangeboden? Zo ja, wanneer en voor welk bedrag?*

**Antwoord:** de gemeente Oss heeft geen compensatieregelingen aangeboden. Er zijn geen aanwijzingen gevonden dat hier verzoeken voor zijn ingediend. Aanvullend: uit het onderzoek is niet gebleken dat de gemeente Oss na de oorlog naheffingen voor achterstallige belastingen aan teruggekeerde joodse inwoners heeft opgelegd.



## 2 De onderzoeksoopdracht

Om een antwoord te geven op de gestelde vragen stelde u de volgende onderzoeksoopdracht op:

‘In veel Nederlandse gemeenten zijn in de Tweede Wereldoorlog tussen 1940 en 1945 Joodse woningen onteigend en doorverkocht. KRO-Pointer heeft hiernaar samen met “Follow the Money” onderzoek gedaan. Zij hebben per gemeente een overzicht samengesteld hoe vaak zij in de Verkaufsbücher geregistreerd staan. Hierbij is rekening gehouden met fusies van gemeenten. Daarnaast hebben enkele gemeenten zelf Joodse woningen aangekocht in de Tweede Wereldoorlog. Ook in de gemeente Oss zijn (volgens de Verkaufsbücher in het Nationaal Archief) op deze manier woningen onteigend en doorverkocht. Als de oorspronkelijke bewoners al terugkeerden na de oorlog, dan moesten ze in enkele gevallen nog achterstallige belastingen betalen. De gemeenten Amsterdam (2016) en Den Haag (2019) hebben in het verleden al compensatieregelingen aangeboden. Ook wij willen laten onderzoeken of het bieden van compensatie aan de orde is.

Wij willen graag weten:

- Of, en zo ja hoe de onteigening en doorverkoop van de in de Verkaufsbücher genoemde woningen uit de gemeente Oss heeft plaatsgevonden?
- Heeft het toenmalige gemeente bestuur hierover besluiten genomen?
- Welke rol heeft het gemeentebestuur hierbij toen gespeeld?
- Heeft het gemeentebestuur in de naoorlogse periode ooit gesproken over een mogelijke
- compensatieregeling?
- Is er in de naoorlogse periode ooit een compensatieregeling aangeboden? Zo ja, wanneer en voor welk bedrag?
- Alle andere relevante informatie over deze kwestie in de archieven, zo mogelijk per woning. ‘

# 3 De onteigening van Joods vastgoed

Op 11 augustus 1941 trad Verordening 154/1941 'betreffende het joodsche grondbezit' in werking, waarin de liquidatie van joods onroerend goed en hypotheeken werd geregeld. Deze verordening verplichtte de joodse bevolking in Nederland haar grondbezit, inclusief alle aan de grond gerelateerde rechten aan te melden bij de Duitse bezettingsmacht. Deze rechten bestonden niet alleen uit het recht van erfpacht en het recht van opstal, maar ook uit het onroerend goed op de grond en de daarop gevestigde rechten zoals verhuur en hypotheek. Aangifteformulieren voor registratie van joods grondbezit waren verkrijgbaar bij de Kamers van Koophandel. De aangemelden moesten worden ingediend bij de Niederländische Grundstückverwaltung (NGV).

Al eerder, op 27 mei 1941, had de bezetter verordening 102/1941 uitgevaardigd waarin joodse ingezetenen gedwongen werden aangifte te doen van het bezit van landbouwgrond en deze grond(en) gedwongen te verkopen. Een Bureau voor Goedkeuring beoordeelde

daarbij namens de bezetter of men kon instemmen met de verkoop.<sup>2</sup>

## **Anbo en Nobiscum**

De NGV nam na aanmelding het beheer van de onroerende goederen en de hypotheeken over, en begon vervolgens met onteigening en verkoop van de onroerende goederen. Een 'Beauftragte' nam dit vaak voor de NGV voor zijn rekening. Voor de uitvoering stelde de NGV particuliere beheerders aan, die de huren inden, hypotheeken en verzekeringen verzorgden en de uiteindelijke verkoop regelden. De twee belangrijkste waren het door NSB'ers geleide Algemeen Nederlandsche Beheer van Onroerende Goederen (ANBO) en het administratiekantoor Nobiscum. Deze organisaties stelden op hun beurt weer onderbeheerders aan.<sup>3</sup>

Wij komen deze organisaties in de archieven van Oss tegen bij de verkoop en toewijzing van woningen van Joodse eigenaren, meestal kortweg 'joodsche woningen' genoemd.

# 4 Bestuurlijk beleid van de gemeente Oss tijdens de bezetting

## 4.1 Achtergronden van het bestuurlijk beleid

Voor een begrip van het handelen en de positie van de burgemeester en wethouders tijdens de oorlog volgt hier een korte beschrijving van de regelingen die in deze situatie voor hen van toepassing waren. De regering had in 1937 aan de Nederlandse bestuursorganen zoals de provincies, de gemeentebesturen en waterschappen de 'Aanwijzingen van de Ministerraad' verstrekt. Deze gingen in de basis uit van het idee dat een bezetter zich zou houden aan het Landoorlogsreglement van 1907, waarbij de rechten van de inwoners van het bezette land zoveel mogelijk gerespecteerd zouden worden. De 'Aanwijzingen' hielden in dat ambtelijke medewerking met een bezetter toegestaan was omdat de Nederlandse bestuurders daarmee de Nederlandse wetten konden naleven en de gevolgen van de onderwerping zo gematigd mogelijk kon houden voor de burgers. Een mengeling van verzet en samenwerking met het doel schade voor de eigen inwoners zoveel mogelijk te beperken. Het is voorstelbaar dat deze dubbelzinnigheid in de praktijk moeilijk uitvoerbaar was voor bestuurders, temeer daar de Duitse bezetter zich totaal niets aan internationaal oorlogsrecht en welk recht dan ook gelegen liet liggen.

Op 3 mei 1943 gaf de regering in ballingschap nog een nadere instructie dat alleen medewerking aan de bezetter mocht worden verleend in het belang van de bevolking en ter verzachting van oorlogsleed. Het ambt neerleggen, als er sprake was van schending van rechten waar een beambte niet meer aan mee wilde werken, was niet de oplossing daar er dan voor de Duitsers gunstig gezinde vervangers werden benoemd. Men mocht zijn post alleen verlaten als men ontslagen werd door de Duitsers. Ook dit was een instructie waar in de praktijk moeilijk mee viel te werken.<sup>4</sup>

Met ingang van 1 september 1941 voerden de Duitsers het leidersprincipe in het bestuur in. Dat hield in dat gemeenteraden en provinciale staten werden afgeschaft en dat in een gemeente de burgemeester de macht kreeg die voorheen bij B&W lag. We komen vanaf dan in de Osse archieven steeds door de burgemeester of zijn vervangers getekende besluiten, aangiften, brieven enz. tegen.

## 4.2 Burgemeesters en wethouders tijdens de oorlogsjaren

Tijdens de oorlogsjaren kende Oss de volgende burgemeesters en loco-burgemeesters. Zij werden op grond van het leidersprincipe verantwoordelijk gemaakt door de bezetter voor de uitvoering van de opgelegde maatregelen. We komen hun parafen en handtekeningen dan ook telkens tegen in de onderzochte oorlogsperiode.

- Burgemeester J.F. Ploegmakers: 1932-8 januari 1941
- Waarnemend burgemeester/wethouder P.J.J. Cremers: 1932-1944
- Burgemeester L.J.H.Ch.A. de Bourbon: 12 mei 1941-23 juni 1943 (duikt in mei 1943 onder)
- Waarnemend burgemeester/wethouder J.K.W. Kemps 8 mei 1943 / 22 april 1944
- J.P. Pulles (wethouder, loco-burgemeester): 1943-maart 1944 (RKSP-voorman, Duits gezind en daarvoor na de oorlog veroordeeld<sup>5</sup>)

Burgemeester H. Apeldoorn: 17 maart-10 augustus 1944 (NSB-lid). Door het verzet doodgeschoten. J.P. Pulles, wethouder en waarnemend burgemeester van 10 augustus-19 september 1944 (bevrijding Oss) In dit beknopte overzicht is vermeld dat enkele burgemeesters of loco-burgemeesters NSB-lid cq. Duitsgezind waren. Van hen kan alle medewerking aan de door de Duitsers ingestelde ontvreemding van bezit van joodse inwoners verwacht worden.



In archiefdossier gemeente Oss 7364 inventarisnummer 1423 (niet-openbaar) waarin in opdracht van de bezetter een overzicht werd aangelegd van 'eigendommen van joden' komt de handtekening/paraaf van J.P. Pulles dan ook op de registratieformulieren voor. Maar ook de handtekeningen van de andere burgemeesters en loco-burgemeesters komen in dit dossier voor in de perioden dat zij verantwoordelijk waren. De richtlijn mee te werken aan de opdrachten van de bezetter was duidelijk maatgevend voor hun handelen. Het gemeentebestuur van Oss was daarin overigens geen uitzondering, dit gebeurde in het hele land.

### 4.3 Burgemeesters na de bevrijding van Oss

- Burgemeester L.J.H.Ch.A. de Bourbon: 19 september 1944-1946
- Loco-burgemeester M. van Esch, 1946-1966
- Burgemeester G.J. Delen: 1946-1963

Archieven van de gemeente Oss over deze periode zijn onderzocht om na te gaan of er zaken na de bevrijding aan de orde zijn gekomen die te maken hadden met het tijdens de oorlog vervreemde vastgoed van joodse inwoners. Hierover zijn twee uitgebreide dossiers gevonden. Een heeft betrekking op de verwickelingen rond de moeizame teruggave van Huize RONO, de 'joodsche woning' die de gemeente Oss tijdens de oorlog kocht van de bezetter, terwijl de eigenaar S. den Hartog ondergedoken was. De woning is uiteindelijk in 1956 voor een reëel bedrag gekocht van de eigenaar, die de oorlog in onderduik overleefd heeft (zie paragraaf 5.3).

Het andere uitgebreide dossier heeft betrekking op Spoorlaan 18 (zie ook verder bij Spoorlaan 18 in dit rapport). Dit pand van de heer L.H. Parfumeur, joods, was verhuurd aan een joodse weduwe en haar kinderen die in augustus 1942 onderdoken. In 1943 is het gekocht door een niet-joodse inwoner van Oss. De

heer Parfumeur is in 1944 gedeporteerd en op 6 september in Auschwitz vermoord. Na de oorlog keerde de weduwe uit onderduik terug in Oss. Haar oorspronkelijke woning bleek bezet door de nieuwe eigenaar en zij betrok de leegstaande woning van de synagoge aan de Koorstraat. In 1946 werd zij hersteld in haar huurrecht over Spoorlaan 18. De gemeente cq. burgemeester Delen greep op dat punt in en vorderde de woning ten behoeve van de nieuwe eigenaar. De burgemeester motiveerde zijn handelen naar zijn zeggen niet om het herstelde huurrecht te betwisten of het eigendom, maar om te voorkomen dat de nieuwe eigenaar met zijn gezin op straat zou komen te staan terwijl de weduwe onderdak had. Andere huisvesting voor de eigenaar vinden in afwachting van de rechtsgang was door de woningnood niet direct mogelijk. Eerst in 1947 kon de eigenaar naar een andere woning en betrok de weduwe en haar familie weer Spoorlaan 18, opnieuw als huurder, van de omstreden eigenaar Dieltjens.<sup>1</sup>

Dit bleken in de archieven de enige 'joodse woningen' waar de gemeente een directe betrokkenheid bij had bij de afwikkeling van de rechtsgang na de oorlog.

Specifieke verordeningen voor straatbelasting en grondbelasting gaven geen aanwijzing dat hier voor joodse inwoners (na)heffingen uit zijn voortgekomen.<sup>6</sup>

In de na-oorlogse archieven van de voormalige gemeenten Geffen en Berghem is de problematiek van de onteigende 'joodsche woningen' of gronden niet aangetroffen.

.....  
1 We kunnen bij deze zaak constateren dat burgemeester Delen zeer coulant was voor de heer Dieltjens, die duidelijk een oorlogsprofiteur was. Dieltjens had immers ook de 'joodse woning' Spoorlaan 20-22 in augustus 1944 voor een zeer schappelijke prijs gekocht. Deze woning moest hij kort na de bevrijding weer inleveren aan de teruggekeerde familie Van Os.

# 5 De organisatie van de onteigening van ‘joodsche woningen’ en de rol van het gemeentebestuur van Oss

## 5.1 Het archiefonderzoek

In het archief van de gemeente Oss is onderzocht hoe de vervreemding van het vastgoed van joodse inwoners is verlopen, wat de rol van het gemeentebestuur hierin was – nam zij hierover besluiten - en of in er in de naoorlogse periode de vervreemding van joods onroerend goed aan de orde is geweest, of er sprake was van naheffingen of compensatieregelingen.

Voor de beantwoording van deze vragen zijn de relevante archiefdossiers over de periode van 1940 tot ca 1960 onderzocht. In de bijlage zijn deze archiefdossiers vermeld. Ook de dossiers van de gemeenten Berghem en Geffen, waarvan Oss de rechtsopvolger is en waar volgens de Verkaufsbücher vastgoed van joodse inwoners is vervreemd tijdens de oorlog, zijn onderzocht. Een aantal dossiers over deze periode viel onder een openbaarheidsbeperking. Er is ontheffing voor inzage verleend zodat ook deze archieven, die van belang waren voor het onderzoek, geraadpleegd konden worden. In de bijlage zijn deze niet-openbare archieven vermeld. De voormalige gemeenten Megen, Lith en Ravenstein – ook opgenomen in de huidige gemeente Oss - kenden geen joodse inwoners tijdens de bezetting. Er is in deze gemeenten ook geen vastgoed aanwezig geweest van joodse inwoners met een woonplaats elders.

De stichting Sjoa heeft voor deze rapportage onderzoek verricht in de memories van successie, specifiek de overzichten van nalatenschappen van joodse inwoners van Oss. Hier konden dossiers in voorkomen die betrekking hadden op hun vastgoed en ander bezit en handelingen van de gemeente Oss. Dit bleek niet

het geval, wat voor dit onderzoek ook van belang is om te weten. Van de familie Mozes in Oss werden uit het privé archief stukken ter beschikking gesteld die lieten zien hoe moeizaam het proces van rechtsherstel ging van het pand Spoorlaan 18, dat in de Verkaufsbücher vermeld staat, en dat zij als huurder bewoond heeft. Zoals hiervoor vermeld nam de gemeente hier ook een positie in. De archiefgegevens zijn vermeld bij de beschrijving van dit pand verder in dit rapport.

## 5.2 De resultaten van het archiefonderzoek

Bij het onderzoek zijn geen aanwijzingen gevonden dat de gemeente (en voormalige gemeenten die opgenomen zijn in de huidige gemeente Oss) verzoeken kreeg om compensatie of dat de gemeente zelf besloot compensatie aan te bieden. Op het gebied van de vervreemde woningen van joodse inwoners speelt hierin ongetwijfeld mee dat de gemeente Oss dat niet naar eigen besluitvorming heeft gedaan, het was een door de bezetter opgelegde maatregel. De gemeente heeft wel nauwgezet en stipt meegewerkt aan de registratie van vastgoed van joodse inwoners en de gegevens aan de Duitse bezetter verstrekt, zoals opgedragen. Ze werd er zelf geen eigenaar van en had ook geen bemoeienis of zeggenschap over de verkoop. Alle gronden en vastgoed van joodse inwoners van het land was in beslaggenomen door de bezetter en die bepaalde wat ermee gebeurde, of en hoe het verkocht werd en aan wie de vrijgekomen woning werd toegewezen. De gemeente had er niets over te zeggen. Illustratief hiervoor zijn de in het dossier van de registratie van ‘joodse eigendommen’ aangetroffen verzoeken van de (loco)burgemeesters aan de Beauftragte (van de NGV). Zij vragen

daarin vanuit een duidelijk ondergeschikte positie om een leegstaande 'joodse woning' toegewezen te krijgen, om een ambtenaar, een inwoner of politiemann te mogen huisvesten die zijn woning is kwijtgeraakt of te krap is gehuisvest. Die verzoeken werden soms wel, soms niet gehonoreerd. De gemeente had hier niets over te bepalen en diende zich te schikken naar de besluiten van de NGV. Ook in het dossier 'Stukken betreffende verzoeken om bemiddeling met betrekking tot verhuur van woningen die door deportatie van Joodse inwoners zijn vrijgekomen, 1942-1945'<sup>7</sup> komen tal van verzoeken aan de burgemeester(s) en waarnemers voor van mensen die een vrijgekomen 'joodse woning' willen verkrijgen en daarvoor bemiddeling en voorspraak vragen. De burgemeesters en hun vervangers antwoorden dat zij hierin weinig tot niets kunnen betekenen (De Bourbon in een brief dd. 6 december 1942 aan een vraagster uit Schevingen: *'Er heerscht in deze gemeente een groote woningnood. Slechts zeer sporadisch komen woningen vrij. Bovendien is mijn zeggenschap bij de verhuur van woningen zeer gering'. Of in een brief van De Bourbon dd. 30 december 1942 aan een mevrouw in Den Haag: 'de door vertrek van Joden vrijgekomen huizen, waarvan niet-Joden eigenaar zijn, werden reeds alle betrokken. Over de Joodsche eigendommen heeft de Beauftragte für die Provinz Nord-Brabant het uitsluitend beschikkingsrecht'* en zich tot de bezetter te wenden met vragen over het mogen betrekken van vrijgekomen 'joodse' woningen. Wel vermeldt De Bourbon regelmatig dat hij een woningzoekende op een lijst zal plaatsen om zo mogelijk te bemiddelen als er een woning vrij zou komen.

De machtsverhouding komt onder meer naar voren in de brief van de 'Befehlshaber' van de Sicherheitspolizei en Sicherheitsdienst in de 'Aussenstelle Hertogenbosch'. Deze schrijft op 2 november 1942 aan burgemeester (De Bourbon) dat hij een woning in Oss heeft toegewezen aan een 'Herrn XX', inwoner van Oss. De burgemeester heeft daar alleen kennis van te nemen.

De afhankelijkheid van de bezetter bij de toewijzing van de vrijgekomen 'joodse woningen' blijkt ook uit

de brieven die de burgemeesters (en waarnemers) aan de bezetter schrijven om een 'joodse woning' toe te wijzen aan personen die er naar hun mening behoefte aan hebben. Van welke gezindheid jegens de Duitsers een burgemeester of waarnemer was blijkt hierin geen verschil te maken. Burgemeester De Bourbon, die in 1943 onderduikt en zich bij het verzet aansluit, tracht ook te bemiddelen bij woonruimte, zowel bij de bezetter als bij eigenaren van woningen in Oss, maar voegt er, zoals in een brief dd. 5 december 1942 verwoord, aan toe dat hij *'de eenige huizen, die in de huidige tijdsomstandigheden vrij komen, zijn Joodsche woningen en deze mogen naar ontvangen bericht van de maatschappij (d.i. de ANBO, PS) die het beheer daarover voert, niet meer verhuurd worden.'*<sup>8</sup> Van de afdeling Personeelszaken van Organon is op een dergelijk schrijven van De Bourbon geantwoord: *'Het spijt ons dat uw bemoeiingen, om voor onze employés huizen beschikbaar te krijgen, die tevoren door Joodsche gezinnen bewoond waren, geen resultaat hebben gehad. Het behoeft wel geen betoog dat wij U ten zeerste dankbaar zijn voor alle moeite, die U zich hebt willen getroosten. Mocht onverhoopt de poging bij den Beauftragte für die Provinz Nord Brabant toch een gunstig resultaat hebben, dan zien wij natuurlijk gaarne Uw berichten tegemoet. Voor de opgave van de Joodsche eigendommen, die thans nog bewoond zijn en van de Joodsche eigendommen, die leeg staan, zeggen wij U ook ten zeerste dank. Het ligt in onze bedoeling ons met het Algemeen Nederlandsch Beheer van Onroerende goederen te Arnhem in verbinding te stellen.'*

Van J. Pulles, de nazi-gezinde loco-burgemeester zijn – vanzelfsprekend – in dit dossier ook tal van brieven bewaard waarin hij zich inspant om 'joodse woningen' op voorspraak bij de bezetter toe te kunnen wijzen of te laten toewijzen.

Voor herstel van de landelijk door de bezetter aangestaste rechten hoefde een inwoner zich na de oorlog dan ook niet tot de gemeente te richten. Daarvoor was in 1945 door het Rijk de Raad voor het Rechtsherstel opgericht<sup>9</sup> waar men met zijn claims terecht kon.



Om schadeloos gesteld te worden, konden oorspronkelijke (joodse) eigenaren een claim indienen bij de onder beheer gestelde NGV. Of er kon een verzoek worden ingediend bij de afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel. Werd de eis tot rechtsherstel afgewezen, dan behield de oorspronkelijke eigenaar zijn claim op de NGV. Als de oorspronkelijke eigenaar in zijn recht hersteld werd, dan ging zijn claim op de NGV over naar de actuele eigenaar.

Het ingewikkelde was dat onroerend goed tegen het moment dat rechtsherstel moest plaatsvinden al verschillende opvolgende eigenaren kon hebben gehad, waarbij de laatste koper te goeder trouw kon hebben gehandeld. In gecompliceerde gevallen trachtte de afdeling Onroerende Goederen van de Raad voor het Rechtsherstel een minnelijke schikking te treffen, waarbij de schade over de achtereenvolgende kopers werd gespreid. Als zo'n regeling niet mogelijk bleek, werd de zaak in behandeling genomen door de afdeling Rechtspraak van de Raad. Kopers te kwader trouw - die bewust joods bezit hadden gekocht - moesten de schade wel altijd voor hun rekening nemen.<sup>10</sup>

In Oss komen we al deze situaties tegen bij de panden zoals in de Verkaufsbücher genoemd. Er zijn panden van een joodse eigenaar die zonder diens toestemming verkocht waren en niet meer teruggeclaimd konden worden daar hij in een concentratiekamp was vermoord. Daarmee bleef zijn pand feitelijk in bezit van de koper die daar tijdens en na de oorlog vervolgens vrijelijk mee kon handelen. Wrang gegeven: volgens de berekeningen van het Nationaal Archief over de Verkaufsbücher werden deze panden voor een fractie van de werkelijke waarde verkocht, een groot voordeel voor degene die het pand verwierf en niet hoefde af te staan/terug te geven. In Oss kennen we ook voorbeelden van panden van joodse inwoners die terugkeerden en hun woning vermoedelijk via de Raad voor Rechtsherstel terugkregen.

Woning Spoorlaan 18 in Oss is een voorbeeld van een pand van een joodse eigenaar dat onteigend werd, doorverkocht en waarvan de eigenaar vermoord is in

Auschwitz waarna de koper het pand tot zijn voordeel in bezit kon houden, ondanks of zelfs na een jarenlange juridische procedure na de oorlog. Dit betreft een van de panden op de lijst van de Verkaufsbücher, dat volgens de berekeningen van het Nationaal Archief - zoals alle vermelde panden - ver onder de werkelijke waarde is verkocht. Het huis was oorspronkelijk eigendom van de joodse inwoner van Oss L.H. Parfumeur (1860-1944). Opvallend genoeg is het huis met zijn medeweten in 1943 via de ANBO verkocht aan 'W.A. Dieltjes' (moet zijn 'Dieltjens', PS), een inwoner van Oss. Parfumeur verbleef toen namelijk nog in Oss, waar hij werd benaderd door Dieltjens met de vraag of hij het pand kon kopen. (zie noot 32) De heer Parfumeur meldde hem dat hij er geen zeggenschap meer over had en dat Dieltjens dit bij de ANBO kon bespreken. Die verkocht het pand aan Dieltjens. De heer Parfumeur werd in 1944 gedeporteerd en is op 6 september 1944 vermoord in Auschwitz. Uit bewaarde documenten in het privé archief van de familie Mozes in Oss weten we dat er na de bevrijding een jarenlange strijd is geweest tussen zaakwaarnemers van de familie Parfumeur en Dieltjens over de huurrechten over dit pand. De gemeente Oss raakte er ook bij betrokken. Het pand was namelijk voor de oorlog gehuurd door de joodse weduwe Mozes-van Dijk en haar kinderen, zij doken in 1942 onder. Mevrouw Mozes-van Dijk keerde terug na de bevrijding en wilde de ooit door haar gehuurde woning Spoorlaan 18 weer betrekken. Inmiddels woonde Dieltjens hier met zijn gezin en had er zijn kapperszaak in ondergebracht. De huurster betrok zo lang de leegstaande woning bij de synagoge. In 1946 besliste de Raad voor Rechtsherstel dat zij haar huurrecht op Spoorlaan 18 weer kon uitoefenen en dat Dieltjens de woning moest verlaten. De gemeente cq. burgemeester Delen greep op dit punt in. Hij wilde naar zijn zeggen niet het besluit van de Raad voor Rechtsherstel aanvechten maar voorkomen dat Dieltjens en zijn gezin op straat kwam te staan. Eerst in 1947 kon hij Dieltjens een andere woning bieden en betrok mevrouw Mozes-van Dijk weer Spoorlaan 18. In 1951 kwam het tot definitieve regeling waarbij Dieltjens het pand in eigendom kon houden. Hij verkocht het in 1986. Bij de beschrijving van pand

Spoorlaan 18 verder in dit rapport wordt deze casus verder toegelicht.

Het aangrenzende huis met bedrijfsruimte Spoorlaan 20-22 was van de joodse familie Van Os. Dit pand werd in 1943 toebedeeld door de bezetter aan een heer X. Het was volgens de Verkäufsbücher op 1 augustus 1944 eveneens door de heer Dieltjens gekocht. Vrij kort na de oorlog is het weer in eigendom gekomen van overlevenden van de familie Van Os. Vermoedelijk via de Raad voor Rechtsherstel.<sup>11</sup>

De gemeente stond buiten de afhandeling van de rechtsgang over deze panden, en ook andere panden zoals genoemd in Verkaufsbücher.

In sommige gemeenten, zoals Den Haag, Amsterdam, Rotterdam en Utrecht legde de gemeente na de oorlog naheffingen op aan teruggekeerde joodse inwoners voor tijdens de oorlog niet-betaalde belastingen. In de archieven van de gemeente Oss zijn geen aanwijzingen gevonden dat zij naheffingen heeft opgelegd aan joodse inwoners voor achterstallige belastingen. Op dat gebied is er voor de gemeente dan ook geen aanleiding ontstaan om te compenseren.

### 5.3 Huize 'RONO', een 'joodsche woning' door de gemeente verworven

Er is een uitzondering of er zich een compensatievraagstuk voordeed en dat betreft de tijdens de oorlog in 1943 door de gemeente aangekochte 'joodsche woning' Burg. van den Elzenlaan 1 (Huize RONO).<sup>12</sup> De oorspronkelijke eigenaar, de joodse inwoner Simon den Hartog (geb. 17-4-1892 Alblasterdam en fabrieksdirecteur te Oss, overleden Oss 1971), was in dat jaar ondergedoken. Burgemeester De Bourbon was bevriend met Den Hartog en betrok diens pand, als huurder. Naar eigen zeggen ook om het pand te beschermen voor naasting door de Duitsers. Dat gebeurde desondanks toch en in 1943 is de ANBO aangemerkt als eigenaar. De gemeente Oss kan het pand verwer-

ven voor fl. 15.009,89 (per 21 januari 1944). Dit was duidelijk een voordelige aankoop, het kapitale huis was in 1932 gebouwd voor fl. 25.000. Na de onderduik van burgemeester De Bourbon in juni 1943 gebruikten Duitsers een tijd het pand. Na de bevrijding van Oss op 19 september 1944 trok De Bourbon weer in het pand.

Simon den Hartog overleefde de oorlog. B&W van Oss zijn bereid hem in 1946 het pand terug te geven, vrij van hypotheek en kosten. De provincie gooit echter roet in dit 'voorbeeldige voornemen' zoals B&W dit besluit voor rechtsherstel zelf terecht noemt. De provincie vindt dat de gemeente Oss de aankoopsom en gedane onderhoudskosten (verrekening van belastingen of naheffingen zijn geen onderwerp van discussie in deze kwestie, PS) moet verrekenen met de eigenaar of vergoeding via de Raad voor het Rechtsherstel moet bedingen. De gemeente probeert dat maar dit verzoek wordt afgewezen. Als gevolg van de provinciale afwijzing van het Osse besluit ontstaat een weinig verheffende lange geschiedenis van discussie tussen gemeente en Den Hartog over het pand met inzet van deurwaarders, notarissen, advocaten, rechtzaken over de aankoopsom, de huur, vergoeding van kosten van onderhoud, herstel van schade en voorwaarden van teruggave<sup>2</sup>. Op 17 juli 1956 sluit deze slepende affaire als het pand door de gemeente opnieuw, maar nu voor de reële prijs van fl. 55.000, gekocht wordt van Den Hartog.

.....  
2 Over (verrekening van) belastingheffingen of compensatie voor navorderingen van belastingen door de gemeente komt in dit archiefdossier niets voor.

# 6 De praktijk van de onteigening van woningen van joodse eigenaren in Oss

## 6.1 'het joodsche vraagstuk' en Nederlands beleid

In dit onderzoek zijn, overeenkomstig de opdracht, met name de dossiers aan de orde gekomen die betrekking hebben op de vervreemding van het vastgoed van de joodse inwoners van Oss en alle daarmee verbonden vragen over het handelen van de gemeente Oss.

Voorafgaand nog een opmerking over hoe de Nederlandse overheid al voor de oorlog met het 'joodsche vraagstuk' omging, zoals onze oosterburen dit noemden. Door de toenemende vervolging van joodse inwoners in nazi-Duitsland vluchtten veel joodse Duitsers naar Nederland. Vooral de heftige aanvallen op joodse inwoners tijdens de zogenaamde Kristallnacht in 1938 deed velen een veilig heen komen zoeken. Het huisvesten van de joodse vluchtelingen in Nederland werd als een probleem gezien door de overheid, ook uit zorg om de relatie met Duitsland niet teveel onder druk te zetten. Tussen 1933, toen Hitler aan de macht kwam, en 1940 zijn er naar schatting 35.000 tot 50.000 joodse vluchtelingen uit met name Duitsland, maar ook wel Oostenrijk en Polen naar Nederland gekomen. In Oss waren ca. 61 gevluchte Duitse joden gehuisvest, vaak geholpen door de andere joodse inwoners van Oss. Dit was in opdracht van de Nederlandse overheid min of meer verplicht daar joodse vluchtelingen vanaf 1934 geen werkvergunning meer kregen. De joodse gemeenschap diende zelf de kosten van levensonderhoud van de vluchtelingen te voldoen. Het toelatingsbeleid van Nederland werd met de jaren steeds strenger. Met name vanaf 1938 probeerde Nederland de stroom joodse vluchtelingen geheel te weren. Een deel van de vluchtelingen werd in een joods werkdorp in de Wieringermeer en in het Centraal Vluchtelingenkamp Westerbork opgevangen,

een kamp gefinancierd door de joodse gemeenschap. Overbodig om op te merken dat de Duitsers dit bekende kamp tijdens de oorlog voor hun eigen doeleinden kon gebruiken.

Joodse vluchtelingen zochten overal in Nederland een plek, de centrale overheid raakte er het zicht op kwijt. Daarom werd in 1938 aan alle gemeenten opdracht verstrekt een register aan te leggen van Joodse vluchtelingen in hun gemeente<sup>13</sup>. Onder burgemeester Ploegmakers begon deze registratie en na zijn overlijden zette waarnemer P.J.J. Cremers dit voort.

Het registreren van de joodse inwoners, zoals al voor de bezetting in gang gezet was, werd daarmee een zaak waar de Duitsers op konden voortwerken. Voor gemeentebestuurders werden de Duitse opdrachten voor registratie van joodse inwoners kennelijk als logisch vervolg gezien en als vanzelfsprekend voortgezet. Daarmee is deze verordening wel de verordening met de noodlottigste gevolgen genoemd die uitgevaardigd is<sup>14</sup>. De Duitsers verplichtten de gemeenten aanvullend de registratie van joodse inwoners in vijfvoud aan te leveren, zodat de gegevens direct verdeeld konden worden onder de diverse instanties die zich met de jodenvervolging bezig hielden.

Cremers meldde in 1941 de aanwezigheid van 347 joodse inwoners in Oss. Ook burgemeester Louis de Bourbon ging punctueel door met de meldingen over joodse inwoners, daarbij inbegrepen meldingen van verhuizingen of berichten van onbekend adres, als een joodse inwoner kennelijk ondergedoken was.<sup>15</sup>

In het archief loopt de registratie van joodse inwoners door tot in 1943, toen wist de bezetter genoeg en was



de deportatie in volle gang gekomen.<sup>16</sup> De Osse joodse arts Ruben Bollegraaf heeft een indringende beschrijving van deze gebeurtenissen gegeven in zijn 'De Joden te Oss tijdens de bezetting door Duitsland.'<sup>17</sup>

Is de gewenning aan de registratie van joodse inwoners, zoals door de eigen regering voor de oorlog in gang gezet was, als een soort excuus te zien voor de wijze waarop de overheid cq de gemeentebesturen er tijdens de bezetting mee voortgingen? En ook meer en andere registraties van joodse aangelegenheden met grote nauwgezetheid en zonder merkbaar verzet uitvoerden? Een antwoord op deze vragen is geen doel van dit onderzoek. We kijken bovendien nu met een geheel andere kennis op deze tijd terug. In de archieven is in ieder geval terug te zien hoe grondig de joodse inwoners van Nederland en Oss in kaart gebracht werden, hoe zij daarmee gedeporteerd konden worden en hoe zij niet alleen van hun vrijheid -en veelal hun leven- beroofd werden maar ook van al hun bezittingen, in een totaal sluitend systeem van administratieve handelingen. En zonder enig aantoonbare obstructie of andere tegenwerking van de verantwoordelijke (loco)burgemeesters of ambtelijke diensten als politie en technische dienst van de gemeente. Deze zorgden nauwgezet voor deportatie (met begeleiding door de gemeentelijke politie naar Den Bosch en kamp Vught)<sup>18</sup>, voor de verzegeling van woningen en opslag van de inboedel en achtergebleven bezittingen waarvan de joodse eigenaren gedeporteerd waren. Oss was hierin opnieuw geen uitzondering in Nederland.<sup>19</sup>

Er dient gezegd te worden dat niet alle anti-joodse maatregelen zonder verzet of tegenwerking gebeurden. Er zijn verhalen van weerzin tegen de opgelegde taken en hulp door politiemensen<sup>20</sup> en andere Ossenaren aan joodse onderduikers, burgemeester Louis de Bourbon probeerde een aantal joodse inwoners voor deportatie te behoeden<sup>21</sup>. Verschillende artsen, zoals de joodse dokters Danby en Frank en de arts-directeur dr. Vetter en chirurg dr. Bauer van het Sint-Annaziekenhuis in Oss schreven nep-bewijzen van besmettelijke ziekten, waardoor een aantal joodse inwoners niet (meteen) op transport hoefden.<sup>22</sup>

Anderzijds zijn er in het gemeentelijk archief de nota en declaraties als zakelijk gegeven bewaard gebleven van de kosten die de politie en de technische dienst maakten aan uren voor de begeleiding van de ontruimingen en de transporten van de joodse inwoners. De politie besteedde aan assistentie bij ontruiming van 'joodse woningen' 648 uren, 81 dagen. De technische dienst van de gemeente maakte aan werkuren tot en met oktober 1943 fl. 242,74 aan kosten voor opslag joodse inboedels. Transportbedrijven als o.a. de BBA declareerden voor het afvoeren van joodse inwoners van Oss op van 28 augustus 1942 (avond) fl. 120,30 en op 2/3 oktober (nacht) 1942 fl. 180,-. In totaal declareerde de gemeente de kosten van in totaal fl. 330,30 bij de Joodschen Raad afd. 'Hulp van Vertrekkenden'. Dit geld was overigens weer verkregen uit onteigening van de eigendommen van joodse inwoners van Nederland. De joodse inwoners betaalden dus zelf voor het kwijtraken van al hun bezittingen en ook voor hun eigen transport naar de kampen.<sup>23</sup>

De toenemende druk van de Duitse bezetter op de burgemeesters om steeds meer maatregelen te nemen die tegen de belangen van de burgers ingingen brachten burgemeester Louis de Bourbon er toe om zich in april 1943 ziek te melden en een maand later ontslag te nemen en onder te duiken. De NSB had al vanaf zijn benoeming in 1941 grote bezwaren tegen hem, vonden hem de nieuwe orde tegenwerken. Hij voegde zich na zijn onderduik bij het verzet in deze omgeving.<sup>24</sup> Zonder meer een bijzondere daad die maar door een beperkt aantal andere burgemeesters is ondernomen. Het net rondom de joodse inwoners van Oss had zich echter al zo goed als volledig gesloten. Daar veranderde zijn onderduik niets meer aan. Dat zijn houding en inzet door de joodse inwoners van Oss wel op hoge waardering kon rekenen blijkt uit een brief dd. 15 november 1944. Daarin schrijven joodse inwoners aan hem dat zij met de weinige teruggekeerde joodse families weer een voorlopige Nederlands Israelitische Gemeente hebben gevormd, ondanks alle individuele, financiële en sociale moeilijkheden waar zij mee kampen. Zij willen graag in overleg met De Bourbon en wensen hem een voorspoedige en langdu-

rige werkzaamheid als burgemeester toe. De Bourbon nodigt hen uit voor een gesprek op 1 december 1944, om 10.00 uur.<sup>25</sup> Een ander teken van dankbaarheid voor hulp van De Bourbon kwam van Bob Zadok Blok. Hij overleefde volgens hem als Amsterdams joods jongetje de oorlog dankzij De Bourbons hulp voor een onderduikplek in de regio Oss. Door zijn voordracht ontving De Bourbon postuum in 1999 de Yad Vashem onderscheiding voor hulp aan joodse inwoners.<sup>26</sup>

**Joodse inwoners van Oss in cijfers: Oss telde in 1942 364 Joodse inwoners, waaronder 61 die voor de nazi's vanuit Duitsland naar Nederland waren gevlucht. Van deze gedeporteerden hebben slechts zes mensen de vernietigingskampen overleefd, ongeveer 70 hebben door onderduik het leven kunnen redden. In augustus en oktober 1942 is bij deportaties het grootste deel van de Osse joodse inwoners afgevoerd, in april 1943 nog een groep van ongeveer 80 personen. Er waren toen nog 29 joodse inwoners achtergebleven. Op 4 augustus 1944 zijn de laatste in Oss overgebleven Joodse inwoners gepakt en afgevoerd, slechts enkele tientallen hadden een onderduikplek weten te vinden.<sup>27</sup>**

## 6.2 de uitvoering van de onteigening van 'joodsche woningen' in Oss

De Duitsers voerden standaardformulieren in voor de registratie van bezit van joodse inwoners, of er werden in opdracht van de bezetter een reeks standaardformulieren gebruikt om de onteigening voorspoedig te laten verlopen. Niet alleen van het pand van de joodse eigenaar diende op de voorgedrukte formulieren melding gemaakt te worden. Ook of de bewoners hun inventaris hadden achterlaten wanneer ze naar de zogenaamde 'werkkampen' waren afgevoerd. De afgevoerden konden immers alleen een koffertje met hoogst noodzakelijk artikelen meenemen.

In het dossier gemeente Oss 7364 inventarisnummer 205 'stukken betreffende de vordering huizen van joodse eigenaren in opdracht van de Duitse bezetter' en inventa-

risnummer 1423 'stukken betreffende de uitgifte van joodse woningen of woningen waarin joden woonden aan andere inwoners' komen we de nauwkeurige registraties tegen die opgemaakt werden van het bezit van de joodse inwoners van Oss in eigen of door hen gehuurde woningen. De achtergebleven inventaris diende in een verzegelde ruimte in de verlaten woning te worden opgeslagen, onder toezicht van de politie, dit alles om ontvreemding en nadeel voor de bezetter zo goed mogelijk tegen te gaan.

Uit het onderzoek bleek dat de Verkaufsbücher met 20 registraties in de gemeente Oss maar een klein deel laat zien van het werkelijke aantal onteigende en doorverkochte panden. Het blijkt in totaal te gaan om 70 woningen. Daar boven op bleek uit het archief dat er ook 50 woningen zijn geruimd in Oss van niet-joodse eigenaren die gehuurd waren door joodse inwoners.

Alle registraties zijn opgemaakt vanaf 1943, toen de joodse eigenaren zo goed als allemaal afgevoerd waren. Hun opgeslagen inboedels werden op zeker moment opgehaald door de 'Hausraterfassungstelle' dat verschillende verhuisbedrijven inschakelde voor de transporten. Het verhuisbedrijf van de Amsterdammer Puls was een van de beruchtste bedrijven die de boedels voor de bezetter ophaalde en daar veel geld aan verdiende. De boedels werden naar Duitsland afgevoerd en daar verdeeld als 'Liebesgaben' onder Duitsers die door bombardementen hun goederen waren kwijtgeraakt.<sup>28</sup>

In het archiefmateriaal bleek dat de administratieve afhandeling van de onteigening en ontruiming van 'joodsche woningen' een strak geordend proces was met een aantal elkaar opvolgende standaardformulieren, waarin alleen namen en adressen en datums hoefden te worden ingevuld. Uit de datering op de brieven toont zich dat elke toewijzing van een vrijgekomen 'joodsche woning' meestal zeer vlot, binnen enkele dagen, door het 'Kabinet van de Burgemeester' werd afgehandeld. De reeks bestaat in de basis uit:

1. Formulier met kop 'Gemeente Oss, Kabinet van de Burgemeester'. Hierop vermelding van adres

- 'joodsche woning', naam bewoner, vermelding of woning verlaten was, verzegeld en boedel al dan niet aanwezig/opgeslagen, naam van een belangstellende voor deze woning. Paraaf van de burgemeester (of diens waarnemer)
2. Standaard voorgedrukte vervolgbrief aan de nieuwe bewoner, met opdracht achtergebleven inboedel in één kamer op te slaan en te verzegelen, onder politietoezicht
  3. Standaard voorgedrukte vervolgbrief aan de politie, over de nieuwe bewoner en opdracht aanwezig te zijn bij de opslag van de inboedel, met opstelling van rapportage
  4. Standaardbrief aan de Ortsgruppenleiter van de NSDAP in Uden, met melding van de opslag goederen en naam van de nieuwe bewoner

Bij een aantal woningen komt het voor dat er afgeveken wordt van de standaardreeks formulieren en opdrachten of aanvullende correspondentie is gevoerd. Dan worden bijvoorbeeld meerdere brieven en opmerkingen aangetroffen van de 'Beauftragte' die namens de NGV de woningen toedeelde of omdat bijvoorbeeld de gemeente de woning aan een ander wil toewijzen dan de Beauftragte, of dat de gemeente het pand zelf wil verwerven. In de hier volgende lijst van de woningen, zowel de eigen panden als gehuurde panden van joodse inwoners, zijn de bijzonderheden per woning vermeld.

Op de vraag in de onderzoeksopdracht om zo mogelijk per pand na te gaan hoe daarbij de gemeentelijke betrokkenheid was bij de vervreemding is een steekproef gedaan in het kadaster. Daar uit bleek dat bij de doorverkoop van 'joodsche woningen' veelal sprake was van de ANBO als verkoper maar dat de gemeente niet voorkwam in de registratie van de transacties. Dat past bij de rol die de gemeente van de Duitse bezetter had gekregen, zij moest alleen voor de gegevens zorgen van 'joodsche woningen' en de inboedels veilig stellen. De bezetter had zich het eigendom toegeëigend en bepaalde wat zij met het vastgoed wilde doen, de gemeente had hierin geen taak of opdracht. Het onderzoek in het kadaster leverde daarmee geen

gegevens op over het handelen van de gemeente bij de verkoop.

Over de notarissen kan worden opgemerkt dat zij zonder merkbare kanttekeningen meewerkten aan het opstellen van de koopactes. Zij noteerden bijvoorbeeld dat de vertegenwoordiger van de ANBO afdoende stukken kon laten zien dat hij gemachtigd was door de bezetter om de verkoop te mogen regelen van de onteigende woning. Dat was voldoende om een transactie te kunnen vastleggen. Deze passieve en meewerkende houding van het notariaat is wel 'het principe van de lijdelijkheid' genoemd. Met het 'lijdelijk' zijn, legden ze de verantwoordelijkheid voor hun handelen bij de partijen die de overeenkomst sloten. De notaris, ook de Osse, hield zich alleen bezig met het exact vastleggen en bewaren van de transactie.<sup>29</sup> Uit de steekproef bleek ook dat de transacties van 'joodsche woningen' maar in enkele gevallen bewaard zijn gebleven.

## 6.3 Overzicht van de 'joodsche woningen' in de gemeente Oss

### 6.3.1 Overzicht KRO-data en Nationaal Archief

De gemeente Oss heeft van de KRO-Pointer een overzichtslijst in Excel toegezonden gekregen van de vervreemde 'joodse woningen' in Nederland. Met de melding dat er op de lijst 20 panden in Oss in voorkomen (inclusief Geffen. Er is ook sprake van een perceel grond in Berghem).

Het Nationaal Archief heeft een website ingericht met volgens opgave een kaart waarop alle panden in Nederland te vinden zijn die in de Verkaufsbücher vermeld staan, met de gegevens van de eigenaar, koper, koopsom en datum verkoop. Voor Oss zijn op deze website echter 15 panden te vinden.

Door de gegevens van de lijst en de website te combineren is het volgende overzicht opgesteld, bij een aantal woningen aangevuld met nadere data, deels in het gemeentearchief gevonden, deels in literatuur en particuliere archieven.

---

## 1. Spoorlaan 18, Oss

**Kopers:**

W.A. Dieltjens (Oss)

**Verkopers:**

L.H. Parfumeur (Oss) (moet zijn Parfumeur)

**Definitieve koopdatum:**

1943-06-01

**Verkoopprijs:**

f 4.250,-

**€ 2018 tov f 1944:**

€ 27.072,-

Over Leman Hijman Parfumeur (84 jaar): wist tot augustus 1944 in Oss te blijven en is bij de laatste razzia in Oss opgepakt. Op 6 september 1944 in Auschwitz vermoord.<sup>30</sup>

Over de koper, uit BHIC: Handelsregister:

16023817 W.A. Dieltjens,  
Begijnenstraat 56, Oss

**Handelsnaam:**

W.A. Dieltjens

**Straat:**

Begijnenstraat 56

**Plaats:**

Oss

**Datum opheffing:**

04-04-1966

**Dossiernummer:**

16023817

In 1986 is het pand door Fikret Alp gekocht, horeca-ondernemer en ingericht tot Turks restaurant.

---

Over dit pand is over de onteigening, vervreemding en het proces van rechtsherstel dankzij bewaarde documentatie in het privé archief van mevr. S. Mozes in Oss op hoofdlijnen naar voren gekomen hoe dit verliep.<sup>31</sup> De gemeente Oss heeft in deze zaak ook een intensieve betrokkenheid gehad, zoals uit een dossier in het gemeentearchief bleek. De daarin bewaarde stukken completeerden de gegevens van de familie Mozes.<sup>32</sup> In het overzicht zijn de gegevens uit het gemeentearchief gecursiveerd.

#### In overzicht:

- In 1928 is de heer L.H. Parfumeur eigenaar van Spoorlaan 18 als hij omstreeks juni 1939 de wed. Kattie Mozes-van Dijk (1883-1955) als huurder aanneemt.
- Spoorlaan 18 is in 1941 onteigend door de bezetter.
- Op 24 augustus 1942 ontvangt mevr. Mozes-van Dijk de oproep om zich te melden voor deportatie en duikt onder met haar beide zoons.
- De heer W.A. Dieltjens (23 jan. 1911) bewoond Spoorlaan 14/16 en ziet dat het pand (na de onderduik van mevr. Mozes) maanden leeg staat. Het biedt meer ruimte voor zijn kapperszaak voor dames en heren en zijn gezin met vier kinderen en inwonende dienstbode.
- Dieltjens wendt zich begin 1943 bij de heer Parfumeur met de vraag of deze het huis aan hem wil verkopen. De heer Parfumeur antwoordt hem dat hij dit niet schriftelijk durft toe te zeggen daar de woning onder beheer van de ANBO staat. Hij zou er geen bezwaar tegen hebben als Dieltjens het huis via de ANBO koopt en meldt niet dat het pand gehuurd is door mevr. Mozes-van Dijk. Dieltjens vraagt burgemeester De Bourbon wat deze ervan vindt. Deze antwoordt hem 'dat het principieel niet verantwoord was een jodenperceel te kopen, tenzij dit geschiedde met goedvinden van de betrokken joodschen eigenaar'. Dieltjens komt enige tijd later terug bij hem met de melding dat de heer Parfumeur instemt met de aankoop.
- in juni 1943 koopt kapper W.A. Dieltjens Spoorlaan 18 via de ANBO. Hij verbouwt het pand, richt in twee ruimten een kapsalon in voor dames en heren.
- L.H. Parfumeur wordt in augustus '44 gedeporteerd en vermoord in Auschwitz op 6 september 1944
- Na de bevrijding van Oss (19 september '44) komt mevr. Mozes-van Dijk eind 1944 uit onderduik terug in Oss en betreft Koornstraat 1, het woonhuis van de synagoge naast de Grote Kerk.
- Mevrouw Mozes- van Dijk heeft met mevrouw E. Hes-Beek (bewindvoerster voor de 'afwezige' Leman H. Parfumeur) op 4 januari 1946 een verzoekschrift ingediend bij de Raad voor het Rechtsherstel Kamer 's-Hertogenbosch, voor herstel van haar huur van het pand Spoorlaan 18
- Op 2 augustus 1946 spreekt de Raad voor Rechtsherstel uit dat de verkoop van het pand geen aantasting van de huurrechten van mevrouw Mozes-van Dijk betekent en dat W. Dieltjens het pand binnen een maand moet verlaten.
- Burgemeester Delen schrijft op 11 september 1946 aan de minister van Binnenlandse Zaken dat hij eerst op 6 september 1946 van de uitspraak van de Raad voor Rechtsherstel hoorde en dat de heer Dieltjens als gevolg daarvan over een week met zijn gezin van vier kinderen en twee bedienden op straat zal komen te staan. Dat wil hij voorkomen. Hij vraagt daarom toestemming om op grond van het 'Vorderingsbesluit Woonruimte' de heer Dieltjens één maand uitstel te geven.
- De gemeente Oss stuurt op 11 september 1946 een vordering aan mevr. Mozes- van Dijk met de eis dat zij het 'het pand beschikbaar moet stellen, zulks ten behoeve van W.A. Dieltjens, te Oss, met uitzondering van de voorste twee lokalen op den beganen grond, links van den ingang, zulks ten behoeve van W.A. Dieltjens, kapper, te Oss, voor de uitoefening van zijn bedrijf. Voor de duur van één maand.'



- De gemeente is ondertussen met afgevaardigden van het ministerie, de dames Mozes- Van Dijk en Hes-Beek en de heer Dieltjens in overleg om te zoeken naar andere woonruimte. Daarbij wordt gekeken naar zowel een ander pand voor mevrouw Mozes als de heer Dieltjens. Er komt geen oplossing uit voor beide partijen.
- De gemeente Oss stuurt herhaaldelijk een nieuwe vordering van de woonruimte Spoorlaan 18, met telkens een maand verlenging om op deze manier meer tijd voor het zoeken naar woonruimte te verkrijgen.
- Burgemeester Delen bespreekt op 26 september 1946 met weduwe Mozes, de oud-burgemeester van Berghem (een vriend van mevrouw Mozes), de heer Seuren (deurwaarder), de heer Senders (chef) en de heer Sengers, hoofd woningbureau diverse oplossingen voor de woonsituatie van de betrokkenen bij Spoorlaan 18. Het is duidelijk dat mevrouw Mozes-van Dijk in haar huurrecht is hersteld. De optie komt aan de orde of de heer Dieltjens haar woning bij de synagoge in ruil zou kunnen betrekken. Dit vinden de aanwezigen geen haalbaar voorstel. Het pand is niet geschikt voor het gezin en de kapperszaak en het voelt ook ongepast dat een niet-joodse familie hier intrekt. De heer Seuren benadrukt dat de rechten van mevrouw Mozes niet geschaad mogen worden door een oplossing voor de heer Dieltjens. De burgemeester wil niet dat de heer Dieltjens op straat komt te staan en er ook nog een bedrijf tot een einde komt.
- De gemeente geeft op 12 december 1946 een verklaring af dat de heer Dieltjens Spoorlaan 18 moet ontruimen en dat hij toestemming heeft het pand Kerkstraat 7 te betrekken, dat een dezer dagen door de bewoners wordt verlaten.
- Dit komt overeen met de melding van de familie Mozes dat mevrouw Mozes-van Dijk ergens in 1947 weer Spoorlaan 18 betreft. Dat gebeurt met instemming van mevr. E. Hes-Beek, als zaakwaarneemster voor de familie Parfumeur.

In een samenvattend schrijven van burgemeester Delen dd. 17 december 1946 aan de Minister van Binnenlandsche Zaken zet hij overzichtelijk bijeen wat zich heeft toegedaan rond de rechtszaak bij de Raad voor Rechtsherstel over Spoorlaan 18. Hij verklaart tevens zijn cq. de gemeentelijke betrokkenheid in deze kwestie uit zorg dat de heer Dieltjens met vrouw en vier kinderen op straat zou komen te staan terwijl er voor mevrouw Van Dijk- weduwe Mozes andere huisvesting mogelijk zou zijn. Ook dat er een (kappers) bedrijf tot een einde zou komen is een reden voor bemoeienis door hem in deze tijd van herstel na de oorlog. De eigendomskwestie is voor hem geen punt van discussie. Hij schrijft dat het voor de weduwe Mozes 'bijzonder pijnlijk zou zijn als zij na haar gedwongen afwezigheid geen gebruik zou kunnen maken van haar huurrechten. Maar dat het eigendom van Dieltjens van Spoorlaan 18 hierin niet in het geding is geweest. Het is derhalve schrijnend, dat Dieltjens uit zijn eigen huis moet, omdat de wed. Mozes nog huuraanspraken heeft, waarvan Dieltjens niet afwijst (de eigenaar heeft hem van het bestaan van een huurovereenkomst niets gezegd).'<sup>3</sup> Delen schrijft dat hij een oplossing in het belang van beide partijen heeft gezocht, hoewel hun belangen lijnrecht tegenover elkaar staan. Deze bestond uit a. het voorstel dat mevrouw Mozes een ander pand zou betrekken, wat heeft zij afgewezen. b. Dieltjens krijgt een andere woning toegewezen, met behoud van een vertrek als kapsalon in Spoorlaan 18.

.....  
 3 Het klinkt niet erg aannemelijk dat de heer Dieltjens niet wist dat Spoorlaan 18 gehuurd was door mevrouw Mozes-Van Dijk. Hij woonde immers naast haar toen zij in 1939 met haar kinderen introk. En het was hem bekend dat niet zij maar de heer Parfumeur eigenaar was van het pand. Moeten we hier constateren dat Dieltjens er niet meer op gerekend had dat mevrouw Mozes terug zou keren?

Ook dit heeft mevrouw Mozes afgewezen. Burgemeester Delen vindt dit laatste een redelijk voorstel en verzoekt de minister de machtiging om opnieuw de ruimte te vorderen.

Hij bericht op 23 december 1946 aan de minister dat hij begrijpt dat het niet wenselijk is telkens een vordering van woonruimte te doen en dat hij Kerkstraat 7 binnenkort kan toewijzen als hij een noodwoning (Oostenrijkse woning) voor de huidige bewoner heeft verkregen.

- De vordering van de woonruimte wordt verlengd tot 15 mei 1947 na eerdere verlengingen.
- op 31 mei 1947 ontvangt mevr. Mozes- van Dijk opnieuw een vordering van de gemeente met de eis dat zij het 'het pand beschikbaar moet stellen, zulks ten behoeve van W.A. Dieltjens, te Oss, met uitzondering van het tweede lokaal op de begane grond, links van de ingang,'

(Opmerking: volgens mevr. S. Mozes is de werkelijke uitvoering van deze eis anders gebeurd. Mevr. Mozes-van Dijk en een broer bewonen de eerste verdieping, de broer tot zijn huwelijk in juni 1949. Haar zoon, schoondochter en hun zoon en dochter wonen op de begane grond achter de kapsalon van Dieltjens en slapen op de eerste verdieping.)

- het Ministerie stuurt op 10 mei 1947 een briefje aan de gemeente dat het niet toegestaan zal worden de vorderingen langer te verlengen dan tot 1 juni 1947
- de gemeente verlengt de vordering tot 1 juni 1947
- de gemeente verlengt ondanks het bericht van het Ministerie tot 15 juni 1947.
- De gemeente schrijft op 4 juni 1947 aan het Ministerie dat het niet gelukt is een noodwoning te verkrijgen. Zij is nu van plan een woning te vorderen van een alleenstaande weduwe, fout geweest bovendien en zelden in Oss wonend. Om een en ander te regelen is uitstel tot 7 juli 1947 gewenst. Het Ministerie stemt hiermee in.
- Op 10 juni 1947 schrijft de gemeente aan het ministerie dat het niet lukt het eerder voorgestelde uit te voeren. Er is echter goede kans op een noodwoning en de grond wordt er al voor gereed gemaakt zodat ze snel geplaatst kan worden. Daarom het verzoek opnieuw twee maanden langer de ruimte in Spoorlaan 18 te mogen vorderen ten behoeve van het gezin Dieltjens.
- Op 1 augustus 1947 schrijft de heer Dieltjens aan de gemeente dat hij graag verlenging krijgt van het gebruik van de kapsalon voor heren in Spoorlaan 18. In de Kerkstraat 7 heeft hij zijn dameskapsalon ondergebracht maar het pand is te klein voor twee kapsalons. Hij werkt zonder meer mee aan de aanleg van een gasleiding voor de familie Mozes.
- De gemeente is voornemens (schrijven dd. 8 januari 1948 aan de Kamer van Koophandel) de vordering op de werkruimte voor Dieltjens in Spoorlaan 18 zo lang te laten voortduren tot er een geschikt pand voor hem is gevonden, wat moeilijk is gezien de woningnood.

Met dit laatste document eindigt het dossier van de gemeente Oss over Spoorlaan 18. Dieltjens verhuist naar Kerkstraat 7 en behoudt de kapsalon aan de Spoorlaan 18. De familie Mozes betreft de andere ruimten. 4

- De procedure over de huur, het eigendom en eventueel rechtsherstel gaat voort tussen Dieltjens en de zaakwaarnemers van wijlen de heer Parfumeur. Mevr. Mozes-van Dijk betaalt gedurende deze tijd de huur niet aan Dieltjens maar aan de Stichting Bewindvoering Afwezigen van Het Nederlands Beheersinstituut;
- Kennelijk verlopen de besprekingen tussen Dieltjens en de zaakwaarnemers moeizaam. Dieltjens eist onder andere een vergoeding voor de verbouwingskosten die hij gemaakt heeft voor de woning en de kapsalon. De procedure stagneert en uit protest betaalt mevr. Mozes-van Dijk in april 1949 geen huur. Dieltjens betaalt vanaf het begin dat de woning door de familie Mozes is betrokken geen huur voor de ruimte die hij gebruikt als kapsalon.
- omstreeks 1950: een schikkingsvoorstel tussen Dieltjens en de zaakwaarnemers van de fam. Parfumeur lijkt instemming van betrokkenen te krijgen maar heeft geen bijval bij de familie Mozes-van Dijk, uit verontwaardiging dat Dieltjens het pand tijdens de oorlog met misbruik van de situatie heeft gekocht. Een teruggave van het pand zonder vergoeding acht zij het enig juiste.
- 22 november 1951. Er is een besluit gevallen over het eigendom van Spoorlaan 18. De Stichting Bewindvoering Afwezigen, van Het Nederlands Beheersinstituut, schrijft aan mevr. Mozes-van Dijk dat zij vanaf maart 1951 de huur aan de heer Dieltjens dient te betalen. Zij moet daar 'goede nota van nemen' is de slotzin van de brief.
- In 1953 verhuist de familie Mozes-van Dijk naar een eigen woning elders in Oss.
- Dieltjens verkoopt in 1986 het pand.

.....  
4 Zoals eerder opgemerkt stelt burgemeester Delen zich in deze zaak zeer coulant op voor de heer Dieltjens die duidelijk een oorlogsprofiteur is geweest. Deze kocht immers niet alleen Spoorlaan 18 maar in augustus 1944 ook 'de joodse woning' Spoorlaan 20-22.

---

## 2. Molenstraat 78, Oss

### Kopers:

C. Mijdema (Amsterdam)

### Verkopers:

E.J. Woeff (Oss) (moet zijn Wolff)

### Definitieve koopdatum:

1944-02-04

### Verkoopprijs:

f 11.000,-

### € 2018 tov f 1944:

€ 70.070,-

Over Eliazar Joseph Wolff (52 jaar): had aan de Molenstraat een banketbakkerij. In augustus 1942 in Auschwitz met echtgenote Antje (52 jaar) en hun twee kinderen van 13 en 11 jaar vermoord.

---

## 3. Walstraat 7 (niet meer aanwezig, tegenover huidig nummer 32), Oss

### Kopers:

N. van Loon (Oss)

### Verkopers:

F. Cohen-v. Dijk (Oss)

### Definitieve koopdatum:

1943-11-01

### Verkoopprijs:

f 5.000,-

### € 2018 tov f 1944:

€ 31.850,-

Over Francina Cohen-van Dijk (58 jaar): werd op 2 oktober 1942 met haar echtgenoot Joseph Cohen (51 jaar) naar Westerbork afgevoerd. Francina is vervolgens eind oktober in Auschwitz vermoord. Joseph is daar op 28 februari 1943 vermoord.

---

#### 4. Monsterstraat 6, Oss

**Kopers:**

B.J. Rolde (Nederland)

**Verkopers:**

I. Elsbach (Oss)

**Definitieve koopdatum:**

1943-09-18

**Verkoopprijs:**

f 7.000,-

**€ 2018 tov f 1944:**

€ 44.590,-

Over Isaac Elsbach (80 jaar): woonde met echtgenote Rachel Elsbach-de Rooij (76 jaar) in het grote huis dat tot in 1944 een toevluchtsoord was voor oude en zieke joden die ontheffing van transport hadden gekregen. Op 4 augustus 1944 zijn ze alsnog door jodenjagers opgehaald, met degenen die in hun huis waren en kort daarop zijn allen vermoord.<sup>33</sup>

---

#### 5. Heuvel 88 (tegenwoordig Hooghuisstraat 6), Oss

**Kopers:**

P.J. v.d. Schoot (Oss)

**Verkopers:**

I. Förster

**Definitieve koopdatum:**

1943-04-01

**Verkoopprijs:**

f 7.250,-

**€ 2018 tov f 1944:**

€ 46.182,-

Over Israel Förster (73 jaar): was juwelier en is met zijn echtgenote Anna Förster-Staal op 28 mei 1943 in Sobibor vermoord.

Over de koper: BHIC Handelsregister: 16012952 Textielhandel v.d. Schoot, Klaphekkenstraat 21, Oss

**Handelsnaam:**

Textielhandel v.d. Schoot

**Straat:**

Klaphekkenstraat 21

**Plaats:**

Oss

**Datum opheffing:**

14-03-1955

**Dossiernummer:**

16012952

---



---

## 6. Heuvel 79 (tegenwoordig Hooghuisstraat 13) , Oss

### Kopers:

A.J.H. Kuijten (Oss) (moet zijn 'Kuijte', PS)

### Verkopers:

H.D. Hes (Oss)

### Definitieve koopdatum:

1942-11-30

### Verkoopprijs:

f 11.000,-

### € 2018 tov f 1944:

€ 70.070,-

Over Hugo Daniel Hes (55 jaar): werd met zijn echtgenote Betje Hes-Parfumeur en 7 kinderen op 4 augustus 1944 door jodenjagers uit Oss weggehaald. Ze zijn in Auschwitz vermoord.

---

## 7. Molenstraat 13/15, Oss

### Kopers:

W. de Bruin (Oss)

### Verkopers:

B. Cohen

E. Vomberg

### Definitieve koopdatum:

1943-03-01

### Verkoopprijs:

f 9.500,-

### € 2018 tov f 1944:

€ 60.515,-

---

## 8. Spoorlaan 66, Oss

**Kopers:**

P.A. Vervoort (Oss)

**Verkopers:**

R. Frank (Oss)

**Definitieve koopdatum:**

1944-05-01

**Verkoopprijs:**

f 12.250,-

**€ 2018 tov f 1944:**

€ 78.032,-

Over Roelof Frank (23-3-1909), huisarts: vluchtte in mei 1940 naar Engeland. Werkte als officier van gezondheid in Londen en diende in het Engelse leger. Voer op een hospitaalschip dat op 1 december 1942 werd getorpedeerd in de Timorzee. (bron: [www.joodsmonument.nl](http://www.joodsmonument.nl))

Over de koper, BHIC Handelsregister

**Handelsnaam:**

N.V. Ossche Krachtvoederfabriek  
Fabricage van en handel in veevoeder

**Straat:**

Boterstraat 91

**Plaats:**

Oss

**Datum opheffing:**

31-12-1949

**Opmerking:**

- Vestiging: 29-6-1932
- inschrijving: 20-7-1932
- Directeuren: Wilhelmus Henricus Vervoort; Johannes Baptist Franciscus Potteau.
- Commissaris: **Petrus Antonius Vervoort**.
- 16-7-1936: Petrus Antonius Vervoort uitgetreden als Commissaris der Vennootschap.

---

## 9. Spoorlaan 20-22, Oss

### Kopers:

W.A. Dieltjens (Oss)

### Verkopers:

S. v. Os (Oss)

### Definitieve koopdatum:

1944-08-01

### Verkoopprijs:

f 7.000,-

### € 2018 tov f 1944:

€ 44.590,-

Opmerking: dit pand lijkt teruggegeven aan de familie Van Os in het kader van rechtsherstel. In het gemeentelijk archief zijn hier geen gegevens over aanwezig.<sup>34</sup>

Kadaster 1626/34: koop van het perceel dd. 19 okt 1915 door Simon van Os, boekhouder en boekhandelaar. Koopprijs fl. 4800.

#### Kadaster

Legger 2554 Spoorlaan 20-22. Op 30 juni 1952 wordt het pand dat tot dan ongedeeld is, gedeeld. 'Het vastgoed behoort tot de huwelijksgemeenschap welke bestaan heeft tussen nu wijlen de echtelieden Simon van Os en Dina Anna Hes. Beiden ab intestato (dwz. zonder testament) overleden 14 mei 1943 te Sobibor in Polen, nalatende hunne beide dan nog in leven zijnde kinderen, met namen: Henri Marc van Os voornoemd en Samuel van Os, laatstgenoemde in algehele gemeenschap van goederen gehuwd met Roosje Simons. Daarna zijn op 9 juli 1943 te Sobibor gemeld overleden de echtelieden Samuel van Os en Roosje Simons.' Ruth Kaufmann is echtgenote en erfgenaam van Henri Marc van Os, 25 januari 1945 overleden bij dwangarbeid bij Auschwitz. Mevrouw Kaufmann was in 1936 naar Nederland gevlucht.

Kadaster 3301/6 koop dd. 30-12-1960. Mevr. Ruth Kaufmann exploitante van een drukkerij. (Ziegenheim 14-8-1911, weduwe van Henri Marc van Os, gehuwd met Max Rosenbaum.) Zij verkopen Spoorlaan 20-22 aan Simon Kurt van Oss (12-10-1938), directeur drukkerij, wonende Oude Molenstraat 110 Oss. Voor fl.51.500.

Kadaster 3025/91. Simon Kurt van Os koopt dd. 26-11-1962 van de gemeente grond Industriepark-Oost voor bouw bedrijfsruimte.

---

## 10 Slachthuislaan 2, Oss

**Kopers:**

P.A. Vervoort (Nederland (land))

**Verkopers:**

A. v.d. Bergh

**Definitieve koopdatum:**

1943-09-19

**Verkoopprijs:**

f 5.500,-

**€ 2018 tov f 1944:**

€ 35.035,-

Over Henri Hes (57 jaar) en echtgenote Eva Hes-van Dijk (55 jaar): beiden zijn in april 1943 in kamp Vught geregistreerd en op 14 mei 1943 in Sobibor vergast.

Aanvullend: Op 9 december 1949 komt in de adviescommissie Vordering Woonruimte aan de orde of aan de heer Hes (enige overlevende van 8 tot 10 families Hes in Oss) kan worden opgelegd dat hij een ander gezin in het pand opneemt. Na discussie komt de commissie tot de conclusie dat het pand te klein is voor bewoning door meerdere families en dat de heer Hes daar anders zijn bedrijf (winkel en kleermakerij beneden, woning boven) niet kan beginnen. Het pand is in de oorlog zwaar beschadigd van binnen. De heer Hes heeft daaraan grote herstelkosten. Gezien de beperkte ruimte en het gegeven dat de heer Hes in de oorlog zwaar geleden heeft, besluit de commissie geen ruimte te vorderen.<sup>35</sup> Het pand blijkt weer in eigendom terug te zijn bij de heer Hes.

---

## 11. Heuvel 32 (nu Heuvel 6), Oss

**Kopers:**

H.W. Wehberg (Oss)

**Verkopers:**

H(enri). Hes (fa. Weduwe Sander van Dijk)

**Definitieve koopdatum:**

1944-03-01

**Verkoopprijs:**

f 9.000,-

**€ 2018 tov f 1944:**

€ 57.330,-

Over de koper, uit het BHIC Handelsregister:

3349 H.W. Wehberg

Manufacturenhandel, Heuvel 43, Oss

**Handelsnaam:**

H.W. Wehberg, Manufacturenhandel

**Straat:**

Heuvel 43

**Plaats:**

Oss

**Opmerking:**

Vestiging: 29-10-1926

inschrijving: 30-10-1928

- Eigenaar: Henricus Wilhelmus Wehberg.
- 7-6-1939: De eigenaar H.W. Wehberg is als zoodanig uitgetreden wegens oprichting eener vennootschap onder firma. De handelsnaam wordt: "Wehberg's Kleedingmagazijnen".

Zie dossier 5476.

**Dossiernummer:**

3349

---

## 12. Heuvel 40 (tegenwoordig Heuvel 14), Oss

**Kopers:**

A.A.T. Fortgens (Beverwijk)

**Verkopers:**

fa. v. Dijk

**Definitieve koopdatum:**

1944-06-15

**Verkoopprijs:**

f 12.500,-

**€ 2018 tov f 1944:**

€ 79.625,-

Over de eigenaren, de gebroeders Van Dijk: zij kwamen van oorsprong uit Geffen, waar hun ouders een slagerij aan de Dorpsstraat dreven. De drie broers Isidoor, Leonard en Alexander hadden samen een kleermakerij en winkel in manufacturen. Leonard (48 jaar), echtente Roosje (48 jaar) en hun kinderen Izak (12 jaar) en Philip (4 jaar) zijn in augustus en september 1943 in Auschwitz vermoord. Isidoor en dochter Chelly overleefden de oorlog.

---

## 13. Burgemeester Van den Elzenlaan 5, Oss

**Kopers:**

H.J. Pulles (Nederland)

**Verkopers:**

H.S. Hartogs (Oss)

**Definitieve koopdatum:**

1943-08-01

**Verkoopprijs:**

f 8.500,-

**€ 2018 tov f 1944:**

€ 54.145,-



---

#### 14. Goudmijnstraat 51, Oss

**Kopers:**

W.J. de Haan (Oss)

**Verkopers:**

I. Colthof

**Definitieve koopdatum:**

1943-08-01

**Verkoopprijs:**

f 5.500,-

**€ 2018 tov f 1944:**

€ 35.035,-

Over Israel Colthof (36 jaar): hij was gehuwd met Marianne Colthof-Frank (34 jaar) en zij hadden twee kinderen, Judith (2 jaar) en Chajjiem (1 jaar) toen zij naar Vught werden afgevoerd. De jongste overleed daar door de slechte omstandigheden. Israel is op 11 juni 1943 in Auschwitz vermoord, Marianne en Judith zijn op 23 juli 1943 in Sobibor vermoord.

---

#### 15. Dorpstraat 20 (nu nummer 26, oorspronkelijk nummer 19), Geffen

**Kopers:**

E.B.J.J. v. Dijk (Oss)

**Verkopers:**

B. v. Dijk (Geffen)

**Definitieve koopdatum:**

1943-10-01

**Verkoopprijs:**

f 6.000,-

**€ 2018 tov f 1944:**

€ 38.220,-

Over de familie Van Dijk: Allen zijn in 1943 in Sobibor vermoord. In 2016 zijn voor de slagerij van deze familie zes struikelstenen aangebracht. Het betreft struikelstenen voor:

Elisabeth van Dijk (1859 - 1943 Sobibor)

Hester de Vries-van Dijk (1854 - 1943 Sobibor)

Benjamin van Dijk (1892 - 1943 Sobibor)

Betje van Dijk-de Vries (1891 - 1943 Sobibor)

Hetty van Dijk (1928 - 1943 Sobibor)

Sally van Dijk. (1934 - 1943 Sobibor)

Kadaster leggers 2795/158 en 1972/7. In 1937 genoteerd als eigendom van Benjamin van Dijk, met familieleden Isidoor, Leonard en Alexander.

- In 1943 door NGV in de verkoop gezet, gekocht door Everardus Bernardus J.J. van Dijk, exploitant van kermisattracties te Oss.
- 1945-1958 slagerij van Cornelius Hilarius van der Heijden
- 1960 eigendom Jacoba van Dijk, gehuwd met Salomon Frank Hartog

Opmerking: hier lijkt sprake van een restitutie in het kader van Rechtsherstel. Het gemeentearchief van de voormalige Geffen bevat daar geen gegevens over.

Van de website Pointer [KRO-NCRV.nl/artikelen/hier-staan-van-joden-onteigende-panden-bij-jou-in-de-buurt](https://www.kro-nrcrv.nl/artikelen/hier-staan-van-joden-onteigende-panden-bij-jou-in-de-buurt)

15 panden plus 1 Geffen:

(waar hiervoor al bijzonderheden over eigenaar en koper zijn vermeld zijn deze niet herhaald)

### 1. Monsterstraat 6

**Eigenaar:** I.Elsbach  
**Koper:** B.J. Rolde  
**Verkoopdatum:** 18-09-1943  
**Verkoopprijs:** fl. 7000

### 2. Heuvel 32 (tegenwoordig Heuvel 6)

**Eigenaar:** H. Hes  
**Koper:** H.W. Wehberg  
**Verkoopdatum:** 21-04-1944  
**Verkoopprijs:** fl. 9000

### 3. Heuvel 40 (tegenwoordig Heuvel 14)

**Eigenaar:** fa. Van Dijk  
**Koper:** A.A.T. Fortgens  
**Verkoopdatum:** 15-06-1944  
**Verkoopprijs:** fl. 12500

### 4. Molenstraat 13/15

**Eigenaar:** B. Cohen, E. Vomberg  
**Koper:** W. De Bruin  
**Verkoopdatum:** 08-04-1943  
**Verkoopprijs:** fl. 9500

### 5. Walstraat 7 (tegenover 32, bestaat niet meer)

**Eigenaar:** F. Cohen-van Dijk  
**Koper:** N. Van Loon  
**Verkoopdatum:** 10-03-1944  
**Verkoopprijs:** fl. 5000

### 6. Goudmijnstraat 51

**Eigenaar:** I. Colthof  
**Koper:** W.J. de Haan  
**Verkoopdatum:** 12-04-1944  
**Verkoopprijs:** fl. 5500

### 7. Burg. van den Elzenlaan 5

**Eigenaar:** H.S. Hartogs  
**Koper:** H.J. Pulles  
**Verkoopdatum:** 15-09-1943  
**Verkoopprijs:** fl. 8500

### 8. Burg. van den Elzenlaan 1 (koper gemeente Oss) Huize RONO

**Eigenaar:** S. den Hartog (geb. 17-4-1892 Alblasserdam en fabrieksdirecteur te Oss. Overleefde in onderduik de oorlog).  
**Verkoopdatum:** 14-01-1944  
**Verkoopprijs:** fl. 13750  
Gemeente Oss dossier 7364 inv. Nr. 1423 (niet-openbaar) eigendommen van joden  
Formulier (voorgedrukt, zonder datum, vermoedelijk medio 1943)  
**Vermelding:** woning Burg. Vd Elzenlaan 1, eigenaar Simon den Hartog, fabrieksdirecteur Oss

**Bewoner:** Mr. L. De Bourbon  
Streepjes in vakjes voor: huis is verlaten – huis is verzegeld

### 9. Dr. Hermanslaan 1

**Eigenaar:** H. Parfumeur  
**Verkoopdatum:** 26-10-1943  
**Verkoopprijs:** fl. 8250  
**Over de eigenaar:** dit huis was eigendom van M.M. Hes (43 jaar), gehuwd Truitje Hes-Parfumeur (39 jaar) en twee kinderen van 14 en 7 jaar. Allen zijn in 1943 in Sobibor vermoord.

### 10. Spoorlaan 80

**Eigenaar:** S. van den Huis  
**Koper:** NV Organon  
**Verkoopdatum:** 26-10-1943  
**Verkoopprijs:** fl. 7750  
**Over de eigenaar:** deze tenaamstelling roept een vraag op. Volgens onderzoek van de Werkgroep Struikelstenen woonde op dit adres Leo Hartogs. Hij is op 31 juli 1944 gedeporteerd naar Bergen-Belsen waar hij op 15 maart 1945 op 66-jarige leeftijd is vermoord. Zijn echtente en haar kind hebben de oorlog overleefd.

### 11. Spoorlaan 66

**Eigenaar:** huisarts R. Frank  
**Koper:** P.A. Vervoort  
**Verkoopprijs:** fl. 12250

### 12. Spoorlaan 20-22

**Eigenaar:** S. v. Os  
**Koper:** W.A. Dieltjens  
**Verkoopprijs:** fl. 7000

### 13. Spoorlaan 18

**Eigenaar:** L.H. Parfumeur  
(moet zijn: Parfumeur)  
**Koper:** W.A. Dieltjens  
**Verkoopdatum:** 08/06/1943  
**Verkoopprijs:** fl. 4250

### 14. Molenstraat 78

**Eigenaar:** E.J. Woeff (moet zijn: Wolff)  
**Koper:** C. Mijdema  
**Verkoopprijs:** fl. 11000

### 15. Molenstraat 69

**Eigenaar:** Wed. E. Hes-Beek  
**Verkoopdatum:** 26/10/1943  
**Verkoopprijs:** fl. 7750  
**Over de eigenaar:** mevr. Hes-Beek overleefde de oorlog. Haar zoon Joachim Leon (20 jaar) is eind augustus 1942 'opgehaald' en stierf op 11 maart 1943 in Fürstengrube, kolonmijn bij Auschwitz.

### 16. Dorpstraat 20 Geffen (tegenwoordig nummer 26, destijds 19)

**Eigenaar:** B. v. Dijk  
**Koper:** E.B.J.J. v. Dijk  
**Verkoopdatum:** 16/11/1943  
**Verkoopprijs:** fl. 6000

Aanvulling volgens vermelding in overzicht uit Verkaufsbücher:

### 17. Heuvel 79 (tegenwoordig Hooghuisstraat 13)

**Eigenaar:** H.D. Hes  
**Koper:** A.J.H. Kuijten  
(moet zijn 'Kuijte', PS)  
**Verkoopdatum:** 1/12/1942  
**Verkoopprijs:** fl. 11.000

## 18. Heuvel 88 (tegenwoordig Hooghuisstraat 6)

**Eigenaar:** I. Förster  
**Koper:** P.J. van der Schoot  
**Verkoopdatum:** 12/8/1943  
**Verkoopprijs:** fl. 7250

## 20. Berghem/vier percelen grond

**Eigenaar:** M. van Leeuwen  
**Koper:** De Staat der Nederlanden  
**Verkoopdatum:** 1/2/1944  
**Opmerking:** in het archief van de voormalige gemeente Berghem zijn geen gegevens over deze transactie gevonden.

## 19. Slachthuislaan/Koornstraat 81

**Eigenaar:** A. Van den Bergh  
**Koper:** P.A. Vervoort/J.M. Tesser  
**Verkoopdatum:** 20/1/1944  
**Verkoopprijs:** fl. 5500

---

### 6.3.2 Overzichtslijst van 'joodsche woningen' volgens gemeentearchief Oss

Onderzoek in het gemeentearchief van Oss toont aan dat er in werkelijkheid een veel groter aantal 'joodse woningen' in Oss is onteigend en vervreemd door de bezetter dan uit de Verkaufsbücher blijkt. Het gaat om in totaal 70 woningen van joodse eigenaren en 50 woningen van niet-joodse eigenaren, gehuurd door joodse inwoners van Oss. Van joodse eigenaren werd de woning onteigend, vervreemd en de inboedel onteigend. Van de gehuurde woningen werd de inboedel in beslag genomen. Beide 'soorten' 'vrijgemaakte' woningen werden door de bezetter toegewezen aan anderen. Een afgevoerde joodse inwoner-eigenaar kon uiteraard niets meer zeggen over zijn woning en inboedel. Maar ook de nog in Oss (of elders) woonachtige niet-joodse eigenaar die zijn woning aan een joodse inwoner had verhuurd kon over de toewijzing van zijn pand aan een ander niets bepalen.

### Gemeente Oss 7364 dossier 1423 (niet-openbaar)<sup>5</sup>

Deel: 'eigendommen van joden'

Het dossier bevat voorgedrukte standaardformulieren voor inventarisatie woningen, met de kop 'Gemeente Oss, Kabinet vd Burgemeester'.

Een beschrijving van een formulier als voorbeeld met daarbij volgende opdruk<sup>36</sup>:

Door gemeente Oss – burgemeester J. Kemps LB, medewerking aan vordering van woningen van joodse eigenaren, in beslagname van inventaris en toedeling aan derden.

---

<sup>5</sup> Opmerking: de namen van de joodse eigenaren/bewoners en - huurders plus adressen worden volledig vermeld waar zij in andere bronnen al eerder openbaar vermeld zijn. De namen en adressen van kopers/huurders (in deze niet-openbare dossiers) die onder Duits bewind een onteigende woning toegewezen kregen zijn geanonimiseerd. Namen van Duitse en NSB-personen en bedrijven zijn wel vermeld daar zij in andere openbare bronnen voorkomen.

Het betreft de panden:

1. **Boterstraat 6**, eigenaar I. Förster, 15 juni 1943, vrijgegeven aan de heer X.

De heer I. Förster, beroep juwelier, staat genoteerd als eigenaar van de woning.

Het huis is verlaten. Verzegeld.

Verder verloop: door den Beauftragte vrijgegeven aan voornoemde heer X.

Toegevoegd brief 's-Hertogenbosch, dd. 9 juni 1943 van 'Der Beauftragte' van de Reichskommissar für die besetzten Niederländischen Gebiete.

Gericht aan: den Herrn Bürgermeister der Gemeinde Oss.

'Herrn X, Oss, Xstraat 9, ist auf Grund seines Gesuches die in Oss, Boterstraat 9, befindliche ehemals jüdische Wohnung freigegeben worden. Das evtl. noch darin befindliche Inventar (Möbel, Hausrat und Vorräte) ist auf Grund dieser Anweisung unter Aufsicht der dortigen Polizeibehörde und des Ortsgruppenleiters NSDAP. Oder eeines von ihm bestellten Vertrauensmannes in einem Zimmer oder sonst geeigneten Abstellraum aufzubewahren und sämtliche Zugänge zu diesem Raum ordnungsgemäss zu versiegeln.

Im Auftrage, Klapp (Referent der Volkspflege).  
Volgt brief Kabinet van de burgemeester nr 595 met in Duits bevestiging aan den Herrn Beauftragte des Reichskommissar in der Provinz Nordbrabant Haus 'Roucouleur' Vught. Met bevestiging dd 15 juni 1943 dat Boterstraat 6 beschikbaar wordt gesteld aan de heer X, Xstraat 9. Getekend door Bürgermeister der gemeente Oss, J. Kemps LB

Volgt brief 595 dd. 15 juni 1943 in het Nederlands aan de heer X, Xstraat 9, Oss (voorgedrukt briefje, waarin alleen namen en adressen ingetypt hoeven te worden).

'Hierbij deel ik U mede, dat ik van de Beauftragte van den Rijkscommissaris voor deze provincie bericht heb ontvangen, dat u over de woning Boterstraat 6 kan beschikken.

'Het daarin aanwezige meubilair, stoffeering, voorraden e.d., m.a.w. de complete inboedel, zal in dat huis, voor zooveel mogelijk in één vertrek moeten worden opgeborgen. Voor deze opberging dient U zorg te dragen. Door de politie en door de Ortsgruppenleiter der NSDAP, zal daarbij toezicht worden gehouden. U gelieve zich met den Inspecteur van politie, die door mij bereids van deze zaak op de hoogte is gesteld, in verbinding te stellen omtrent bepaling van dag en uur van de opberging.

De ruimte(n), waarin de inboedel wordt opgeslagen (zal (zullen) daarna worden verzegeld.

De burgemeester van Oss, J. Kemps LB'

Volgt voorgedrukt briefje dd. 15 juni 1943 aan den heer J. Ruppert, Ortsgruppenleiter der NSDAP, Uden waarin gemeld wordt door de burgemeester van Oss dat X, Xstraat 9 alhier, toestemming is verleend om de woning Boterstraat 6 in gebruik te nemen. 'Ik heb belanghebbende verzocht met den Inspecteur van politie overleg te plegen omtrent dag en uur van de ontruiming. De Inspecteur ontving van mij opdracht daaromtrent met U in contact te treden.'

De burgemeester van Oss, J. Kemps LB

Volgt brief (voorgedrukt) aan de inspecteur van Politie te Oss dd 15 juni 1943:

'Hierbij deel ik u mede, dat door de Beauftragte van de Rijkscommissaris, voor de Provincie Noordbrabant, aan X, Xstraat 9, alhier toestemming is verleend om de woning Boterstraat 6 in gebruik te nemen.

De daarin aanwezige inboedel dient in een gedeelte van het huis, voor zooveel mogelijk in één vertrek te worden opgeslagen, waarna voor verzegeling dient te worden gezorgd.

De opberging geschiedt door of namens en op kosten van den toekomstigen huurder, bovengenoemd. Deze zal zich met U omtrent dag en uur



der ontruiming in verbinding stellen. U gelieve nauwkeurig toe te zien, dat de geheele inboedel, dus niets uitgezonderd, wordt opgeborgen in een onmiddellijk daarna door u te verzegelen ruimte. Behalve de politie zal ook de Ortsgruppenleiter der N.S.D.A.P., de heer Ruppert te Uden (tel. Nr. 67) toezicht uitoefenen op de ontruiming.

U gelieve tijdig met den heer Ruppert in contact te treden omtrent den door den toekomstigen huurder voorgestelden dag en uur van de opberging van den inventaris.

De burgemeester van Oss, J.Kemps, LB'

2. **Boterstraat 8**, eigenaar .. (niet vermeld) vrijgegeven aan Organon (zie Spoorlaan 80) zonder datum (zd), aannemelijk medio 1943
3. **Burg. Van den Elzenlaan 1**, eigenaar Simon den Hartog, bewoond door Mr. L. De Bourbon zonder datum, medio 1943
4. **Burg. Van den Elzenlaan 5**, eigenaar H.S. Hartogs, (met M.S. van Zwanenberg), bewoner M.S. van Zwanenberg. Huis is verlaten en verzegeld. Zonder datum, medio 1943. Vrijgegeven aan M. Tigelar, Inspektor für die Preisüberwachung Den Bosch. 'ehemals jüdische Wohnung'. Eventuele inventaris dient opgeslagen en verzegeld te worden. Bevestigingsbrief dd. 4 juni 1943. Getekend door J.P. Pulles, LB
5. **Kruisstraat 38**. Brief aan de burgemeester van Oss, van Hopman X van de Nederlandsche Arbeidsdienst, dd. 20 maart 1944, dat onderhopman X de woning Kruisstraat 38 weigert, daar de eigenaar Boa(r)sson, een jood is. Verzoekt om andere woning, met spoed.
6. **Eikenboomgaard 4**, eigenaar I. Förster juwelier, bewoner A. Behr. Met handgeschreven opmerking op formulier dat er sprake is van gemengd huwelijk.

Brief van de Rijkscommissaris dd. 26 juni 1943, dat de woning toegewezen wordt aan de heer X, Oss, Xstraat 17. Met opslag van inventaris in verzegelde ruimte.

J.P. Pulles schrijft 5 juli 1943 dat Eikenboomgaard 4 nog bewoond is door de familie A. Behr, 'eine Mischehe'. De heer X is daarover ingelicht.

7. **Floraliastraat 49**. Eigenaar L. de Vries, bewoner L. de Vries. Zonder datum. Het huis is verlaten en verzegeld. (medio 1943). Handgeschreven notitie aangehecht dat woning van Laz. de Vries door de ANBO (Algemeen Nederlandsch Beheer van Onroerende Goederen) is verhuurd aan de heer X. Commandant A. vd Kamp, van Departement van Volksvoorlichting, had ook interesse. De heer X had toestemming van de Beauftragte, meldde hij. Over de eigenaar Lazarus de Vries (53 jaar): is met echtgenote Mina de Vries-de Vries (50 jaar) en de kinderen Samuel (21 jaar) en Jacob (17 jaar) vermoord op 19 oktober 1942 in Auschwitz.
8. **Floraliastraat 67**, eigenaar V. v. Spiegel, bewoner Kl. Wegman. Zonder datum
9. **Goudmijnstraat 51**, eigenaar Isr. Colthof, kantoorbediende Oss, bewoond door I. Colthof. Door de Beauftragte vrijgegeven aan X, Xstraat 115. Bevestigd in brief van burgemeester De Bourbon. dd. 5 mei 1943 aan X. Met opdracht tot opslag en verzegeling inventaris.
10. **Dr. Hermanslaan 1**, eigenaar Truitje Parfumeur zonder beroep. Bewoond door M. Hes-Parfumeur. Vrijgegeven aan Organon, zie bij Spoorlaan 80
11. **Dr. Hermanslaan 7**. Brief van de Reichskommissar dd. 5 maart 1943, dat deze 'ehemals jüdische Wohnung' is vrijgegeven aan de heer X te Oss. Met opslag en verzegeling inventaris.

Bevestigd in briefje aan de heer X dd. 8 maart 1943 door burg. L. De Bourbon

Opmerking: zie over dit pand ook punt 12.  
Burgemeester De Bourbon deed op 15 oktober 1942 het verzoek aan de Reichskommissar of hij het pand kon aankopen. Uit het besluit van de Reichskommissar van 5 maart 1943 blijkt dat dit verzoek geen resultaat had en dat het pand aan de heer X werd toegewezen door de Reichskommissar. De burgemeester 'mocht' dit verder wel administratief afhandelen met de heer X.

Over de eigenaar/bewoners: dit huis werd bewoond door de familie De Beer-van der Giessen en twee zonen en een dochter uit een eerder huwelijk van mevrouw Henriëtte de Beer. Henriette, haar man Levie en zoon Henri zijn in augustus 1942 in Auschwitz vermoord. De moeder van Henriette, mevrouw Sibilla van der Giessen-Jansen, is op 4 juni 1944 in Sobibor vermoord.

## 12. Formulier met kop 'Vragenlijst'

Met potlood bijgeschreven 'ANBO'

Aanvrager: gemeente Oss

Juiste plaatselijke ligging van het aangevraagde perceel: gemeente Oss, Dr. Hermanslaan 7

Kadastrale nummer

Naam, voorletters, volledig adres van den eigenaar: wed. H.E. Andriess - vd Giessen, wonende te Oss, Dr. Hermanslaan 7, geëvacueerd naar Westerbork

Korte omschrijving van het doel van den aankoop: 'De gemeente Oss wenscht dit huis te koopen ter verkrijging van zekerheid omtrent de vraag of het huis zal worden beschikbaar gesteld aan een huurder, die het daadwerkelijk nodig heeft. De aankoop geschiedt dus in het belang der volkshuisvesting. Dd. 15 oktober 1942, getekend door de burgemeester van Oss, L. de Bourbon'

**13. Dr. Hermanslaan 9.** Eigenaar F. van Dijk en Cie, Geffen. Firmanten Isaac, Isedor, Leonard, Alexander Benjamin van Dijk.

Bewoner I. van Dijk en S.J. Colthof. Door de Beauftragte beschikbaar gesteld aan X te Oss. Bevestigingsbrief van loco-burgemeester J.P. Pulles dd. 18 juni 1943 aan de heer X, Heuvel XX, dat hij de woning kan betrekken. Opslag inventaris verplicht.

**14. Dr. Hermanslaan 4.** Brief dd. 18 juni 1943 van loco-burg. J.P. Pulles aan de NV Ossche Burgerwoningen, p/a de heer J.C. Willemsen, dat Dr. Hermanslaan 4 beschikbaar is gesteld aan de heer X.

Over de eigenaar/bewoners: dit pand was eigendom van Izak Kleinkramer en echtgenote Jetje Kleinkramer-Rozenthal en de kinderen Esther en Leonard. Ook woonden in de moeder van Jetje, mevr. Johanna Rozenthal-Kähn en de heer Philip van Vriesland. Allen zijn afgevoerd uit Oss op 10 augustus 1943 en in Auschwitz en Sobibor vermoord.

**15. Dr. Hermanslaan 9.** Brief in het Duits van de heer Ruppert, Ortsgruppenleiter NSDAP dd. 19 juni 1943. De heer X krijgt woning Dr. Hermanslaan 9 toegewezen, daar de eerst toegewezen woning niet geschikt was.

Brief van loco-burg. J.P. Pulles dd. 21 juni 1943 dat de heer X niet woning Dr. Hermanslaan 4 toegewezen krijgt maar het pand Dr. Hermanslaan 9.

**16. Heuvel 40** winkelhuis (tegenwoordig Heuvel 14). Eigenaar I. Van Dijk en Cie. Firmanten Isaac, Isedor, Leonard, Alexander, Benjamin van Dijk. Bewoond door B. van Dijk.

Het huis is verlaten en verzegeld. Voorrang voor huurder W.H.N. en N.V.D. (Winterhulp en Nederlandsche Volksdienst)

Aantekening: in dit huis zijn opgeslagen de inboedels van de woningen:

- a. Kruisstraat 80
- b. Hescheweg 22

Over de bewoners van Hescheweg 22: dit was het huis van de familie Van Zwanenbergh, bestaande uit Samuel (56 jaar), echtgenote Grietje (51 jaar) en de kinderen Louis (23 jaar) en Antonetta (21 jaar). Oudste dochter Rosetta was al het huis uit en heeft de oorlog overleefd. Haar ouders, broer en zus zijn in Auschwitz en Sobibor vermoord.

- c. Katwijkstraat 38

Over de bewoners van dit huis: hier woonde de familie Nathan Wolf (51 jaar), echtgenote Johanna (46 jaar) en zus Froukje (49 jaar) en de kinderen Michel (14 jaar), Martin (12 jaar). Johanna, Michel, Martin en Froukje zijn op 3 september 1942 in Auschwitz vermoord. Nathan is op 11 maart 1943 in Fürstengrube vermoord.

- d. Kortfoortstraat 195

- e. Linkensweg 9.

Aantekening: van De Bourbon dat de inboedels in de synagoge zijn opgeslagen door Technische Diensten dd 21-22 april 1943.

Door de Beauftragte ter beschikking gesteld aan WHN en NVD. (Winterhulp en Nederlandsche Volksdienst)

|Briefje toegevoegd dat de burgemeester zich hiervoor ingezet heeft met verzoek aan de Beauftragte dd 7 januari 1943. Bevestigd in briefje aan de WHN en NVD dd. 10 maart 1943.

- 17. Heuvel 79** (tegenwoordig Hooghuisstraat 13). Eigenaar H. D. Hes, koopman. Ook bewoner. Huis berust onder Verwaltung. Zonder datum.

- 18. Heuvel 86** (nu Hooghuisstraat 4). Eigenaar Is. Silverberg, koopman, en bewoner. Vrijgegeven aan X. Zonder datum.

Bevestigd in brief 9 juni 1943 van de Beauftragte. Bevestigd aan X, Xstraat 32, in brief burgemeester Lb J. Kemps dd. 15 juni 1943. Met opdracht tot opslag inboedel etc.

- 19. Heuvel 88** (tegenwoordig Hooghuisstraat 4). Eigenaar Isr. Förster juwelier. Ook bewoner.

- 20. Houtstraat 14.** (huisnummer bestaat niet meer) Eigenaar Goldsmid, Jacob, godsdienstleraar Oss, tevens bewoner. In Verwaltung bij de ANBO. Vrijgegeven aan Organon, zie Spoorlaan 80. Zonder datum.

Over Jacob Goldsmid (66 jaar) : hij werd op 1 maart 1901 godsdienstleraar en voorzanger (chazan) in Oss. Na de opperrabijn was hij de hoogste religieuze autoriteit in de provincie voor de joodse gemeenschap. Onder zijn bezielende leiding bloeide de Osse joodse gemeente. Hij wilde bij zijn mensen blijven en daarom niet onderduiken. Op 10 april 1943 is hij met vele andere joden uit Oss gedeporteerd. Met zijn echtgenote Regina (59 jaar) is hij op 14 mei 1943 in Sobibor vermoord. Dochter Clara (33 jaar) is daar op 11 juni 1943 vermoord. Dochter Johanna (38 jaar), die gehuwd was met Salomon van Tijn (41 jaar), woonde aan de Dr. Hermanslaan 24. Zij zijn omstreeks januari 1944 bij Auschwitz vermoord.

- 21. Houtstraat 6.** Eigenaar A.R. den Hartog. Zonder datum

- 22. Katwijkstraat 19.** Eigenaar Laz. de Vries. Bewoner C.M. van den Heuvel. Zonder datum

- 23. Katwijkstraat 21.** Eigenaar Laz. de Vries. Bewoner A.A.L.J. Biedijks. Zonder datum

- 24. Katwijkstraat 23.** Eigenaar Laz. de Vries. Bewoner Th. Vd Veerdonk. zd

- 25. Katwijkstraat 25.** Eigenaar Laz. de Vries. Bewoner J.M.J. van Linden en G.W. vd Wielen. Zd

- 26. Kazernestraat 6.** Eigenaar R. Silverenberg zd. Bewoner E. Silverenberg, wed. Meijer Koster en J. Hendriks, bakkersknecht.

Door Beauftragte vrijgegeven aan X.  
Brief (in Duits) van loco-b J.P. Pulles aan de Beauftragte in Vught dd. 9 juni 1943. Verzoek om X, die al 36 jaar in Kazernestraat 6 woont, daar als huurder te laten blijven wonen. Hij heeft zijn werk verloren door sluiting bedrijf. Ook gezien zijn leeftijd van 60 jaar. Hij is bereid aan het werk te gaan in Arnhem, bij een bakkerij/groothandel, onder Treuhandgesellschaft.

Over de eigenaar van Kazernestraat 6: hier woonden Esther Silverenberg (79 jaar) en Rosa Silverenberg (37 jaar). Zij hadden er een snoepwinkeltje. Rosa is in 1942 in Auschwitz vermoord, Esther in 1944.

- 27. Kazernestraat 3.** Door Beauftragte vrijgegeven dd. 15 juli 1943, aan X.

Met potlood bijgeschreven of wellicht Kazernestraat nummer 13 bedoeld wordt.

- 28. Klaphekenstraat 34.** Eigenaar ½ K. Zilversmid en ½ Joh. De Winter (gehuwd met L.A. Cohen, Arnhem. Bewoner I.J. van Haaren en L.A. van Haaren. zd.

- 29. Koornstraat 1.** Kamers bij synagoge. Eigenaar: Israelitische kerkgemeente. Bewoner S. Wolff. Huis is verlaten. Kamer verzegeld.

Vrijgegeven aan de heer X. Aantekening op brief van Beauftragte dd. 18 juni 1943 dat er al inboedels in dit pand zijn opgeslagen. Waar moeten deze heen? Dd. 19-6-1943.

Briefje dd. 22 juni 1943 van lb J.P. Pulles aan Beauftragte dat woning toegewezen is aan X en ruiming spoedig plaats vindt.

Briefje dd. 22 juni 1943 van burgemeester aan X, in dienst bij de gemeente Oss, dat hij kan beschikken over Koornstraat 1 en dat de burgemeester lb J.P. Pulles is toegezegd dat ruiming van 'joodsche inboedels' spoedig plaats vindt.

(aanvullend: Koornstraat 1: woning bij de synagoge. Van 15 oktober 1943 tot 1 mei 1944 en van 10 september tot 15 december 1944 woonde de badmeester van het gemeentelijk zwembad in deze woning. Zijn eigen dienstwoning bij het zwembad aan de Machareneweg was gevorderd door de Duitsers voor een luchtbewakingspost. Na de bevrijding stuurde de heer S. den Hartog, namens de Israelitische gemeente Oss, in januari 1945 een rekening voor de huur over deze periode aan de gemeente. Deze is voldaan. Uit de correspondentie bleek verder dat de synagoge en woning onteigend zouden worden door de bezetter maar dat dit niet kadastraal afgehandeld is. Het gebouw is daarmee zonder onderbreking in eigendom gebleven van de Isr. Gemeente Oss.<sup>37)</sup>

Over de bewoners: de familie Wolff, bestaande uit Manuel (45 jaar), Leentje (46 jaar), Annette (19 jaar), Hartog (14 jaar) en Israel (37 jaar). Allen zijn afgevoerd en in 1942 en 1943 vermoord in Auschwitz, Sobibor en Fürstengrube (bij Auschwitz).

- 30. Kromstraat 39.** Eigenaar Rosa Wijnbergen boekhoudster. Bewoner A.J. van Pelt. Zd.

- 31. Kruisstraat 36.** Eigenaar H. Schaap zb. Wed. Abr. Silverberg. Bewoner Henriette Schaap. Zd. Beschikbaar gesteld aan X door de Beauftragte. Over de bewoners: Weduwe Henriette (60 jaar) Zilverberg-Schaap en zonen Isidoor (27 jaar) en Henri (24 jaar) dreven hier een pension. De jongens zijn in oktober 1942 naar Auschwitz gedeporteerd en eind maart 1944 vermoord. Henriette is op 14 mei 1943 in Sobibor vergast.

- 32. Kruisstraat 80.** Eigenaar Mej. R. Wijnbergen boekhoudster. Bewoner mej. R. Wijnbergen. Huis is verlaten en verzegeld. Ontruimd met vergunning van Einsatzstab Rosenbergh (verhuisbedrijf dat boedels van joodse eigenaren ophaalde, PS). In Verwaltung. Verkoopbod gevraagd per 15 oct. 1942.

Voorrang gevraagd door huurder X, agent van politie. Per 23 oct. 1942 aan hem verhuurd. Inventaris opgeslagen Heuvel 40. Briefje aangehecht dat 'X' graag een grotere woning wil, gezien omvang van zijn gezin. Heeft interesse in Floraliastraat 65. Die woning is ontruimd voor X, zoon van de eigenaar. Deze is doende de bakkerij en woning van Wolf aan de Molenstraat 79 te kopen. Als dit besloten wordt kan de heer X gewaarschuwd worden.

Kruisstraat 80. Formulier Vragenlijst aan ANBO dd 15 oktober 1942 door burgemeester L. De Bourbon.

Verzoek van De Bourbon om Kruisstraat 80 te kunnen kopen. Eigenaar Rosa Wijnbergen is 'geëvacueerd naar Westerbork'. Burgemeester wil het huis ter beschikking stellen aan een huurder die het werkelijk nodig heeft. Aankoop in het belang van de volkshuisvesting.

Brief in Duits van 'Niederländische Grundstückverwaltung' in Den Haag dd. 8 okt. 1942. In antwoord op schrijven van burgemeester van Oss dd. 25-9-42 deelt de dienst mee dat Kruisstraat 80 onder Verwaltung staat van de ANBO in Arnhem. De panden Waldwarsstraat 6 (nu Oostwal 183) en Molenstraat 78 hadden nog aangemeld moeten worden.

Bijgeschreven 'X!'.

Volgen aantal brieven tussen 10 oktober en 20 oktober 1942 van burgemeester L. De Bourbon aan de Beauftragte en de ANBO dat het politiebureau vergroot moet worden met de aangrenzende woning van een politieman. Verzoekt daarom dringend dat de heer X de woning Kruisstraat 80, (van R. Wijnbergen, jüdin) kan betrekken. Het pand wordt niet verkocht aan de gemeente maar X mag van de Beauftragte en ANBO wel tijdelijk intrekken, op voorwaarde dat de inboedel, die eigendom is van het Duitse rijk, veilig en compleet wordt opgeslagen. Brief van burgemeester

dat de inboedel onder politietoezicht in Heuvel 40 (tegenwoordig Heuvel 14) zal worden opgeslagen.

**33. Kruisstraat 81.** Eigenaar Simon den Hartog, fabrieksdirecteur. Bewoner H. Neuschäfer. Zd Henk Neuschäfer (1905-1971) werkte bij Zwanenberg als kantoorbediende en later bij Organon. Hij hield vanaf september 1944 een dagboek bij over de oorlog en bevrijding van Oss.

**34. Kruisstraat 83.** Eigenaar Simon den Hartog, Molenstraat 69, fabrieksdirecteur. Bewoner E.H. Boasson.

**35. Kruisstraat 85.** Eigenaar Simon den Hartog, fabrieksdirecteur. Bewoner D.v. Hattum. Zd

**36. Kruisstraat 87.** Eigenaar Simon den Hartog, fabrieksdirecteur. Bewoner I. Lopes de Leao Laguna. Zd.

**37. Kruisstraat 89.** Eigenaar Simon den Hartog, fabrieksdirecteur (geb. 1889, overleefde de oorlog en was eigenaar/bewoner van het pand Huize RONO Burg. van den Elzenlaan 1, de 'burgemeesterswoning').

Bewoner S. den Hartog en M.L. Snijder van Driel. Zd. Vrijgegeven aan X (Xstraat 7). Bevestigd in brief Beauftragte dd. 9 juni 1943. Met alle volgende bevestigingsbrieven door lb J.P. Pulles, aan Kemme, inspecteur politie en Ruppert, Ortsgruppenleiter Uden. Op 11 juni 1943.

Over Simon den Hartog (43 jaar), gehuwd met Margaretha den Hartog-Hes (34 jaar). Beiden zijn in 1944 gedeporteerd en op 6 maart '44 in Auschwitz vermoord. Inwonend waren Max Sniijders van Driel (47 jaar), met echtgenote Johanna Sniijders van Driel-Kaufmann (44 jaar) en zoon Albert (11 jaar). Allen in juli 1943 in Sobibor vermoord.

- 38. Kruisstraat 93.** Eigenaar A.R. den Hartog.  
Bewoner P.H. Crans (?). zd
- 39. Kruisstraat 95.** Eigenaar A.R. den Hartog.  
Bewoner W.A. Ulijn en J.J. v. Vugt. Zd
- 40. Kruisstraat 97.** Eigenaar A.R. den Hartog.  
Bewoner A.C. Toen, zd.
- 41. Leonardusstraat 21.** Eigenaar Laz. de Vries.  
Bewoner M. Van Doleweerd en A.M. van  
Doleweerd. Zd
- 42. Leonardusstraat 23.** Eigenaar Laz. de Vries.  
Bewoner W.M. van Dijk. Zd
- 43. Molenstraat 69.** Eigenaar E. Beek zb wed. J. Hes.  
Bewoner E. Beek en gezin Simon den Hartog  
(1889-1971). Zd. Vrijgegeven aan Organon, zie  
Sporlaan 80
- 44. Molenstraat 78.** Eigenaar E.J. Wolff bakker. Zd.  
Tevens bewoner. Huis is verlaten en verzegeld.  
Door Beauftragte ehemals jüdische Wohnung  
beschikbaar gesteld aan X, Rijswijk, Xallee 76.
- 45. Monsterstraat 6.** Eigenaar I. Elsbach fabrikant  
en bewoner. Zd
- 46. Peperstraat 5.** Eigenaar N. den Hartog, fa-  
brieksopzichter en bewoner. Zd. Huis is verlaten  
en verzegeld. Gegeven aan X, Xweg 16. Dd. 16  
april 1943.
- Over de familie Den Hartog: Nico den Hartog (47  
jaar), echtgenote Julia den Hartog-Zilverberg (43  
jaar) en de kinderen Marcus (19 jaar), Isaac (8 jaar)  
en Benno (6 jaar) zijn allen tussen 1942 en 1945  
vermoord in de kampen Auschwitz, Buchenwald  
en Dachau.
- 47. Peperstraat 8.** Eigenaar fam. Zilverberg.  
Bewoners M. Zilverberg en B. Zilverberg.
- Eigendom bestaat uit 5/8 David Zilverberg koop-  
man, 1/8 Maurits, 1/8 Harry, 1/8 Betsy. Zd  
Huis is verlaten, verzegeld en ontruimd.  
Beschikbaar gesteld per 9 maart 1943 aan X,  
Xstraat 8 Oss.  
Over de familie Zilverberg: Maurits (33 jaar),  
echtgenote Johanna Zilverbeg-Pagrach (28 jaar)  
en dochter Rosalina (6 maanden) zijn allen  
vermoord. Rosalina is op 17 april 1943 al in kamp  
Vught gestorven. Haar moeder is in 1943 in  
Sobibor vermoord en vader Maurits in maart 1944  
ergens in Midden-Europa.
- 48. Schaijksveldstraat 34.** Eigenaar Rosina  
Silverberg wed. Sam. Hes, koopman. Zd
- 49. Schoolstraat 37.** Eigenaar Simon den Hartog,  
fabrieksdirecteur. Bewoner M. Baaijens. Zd
- 50. Schoolstraat 39.** Eigenaar Simon den Hartog,  
fabrieksdirecteur. Bewoner H. Reijnders. Zd
- 51. Schoolstraat 41.** Eigenaar Simon den Hartog,  
fabrieksdirecteur. Bewoner wed. Wijsbeek van  
Hoeij. Zd.
- 52. Slachthuislaan 2.** Eigenaar Abr. Van den Bergh,  
fabrikant Nijmegen. Bewoner Th. L. Vd Wetering.  
Zd
- 53. Spoorlaan 8.** Eigenaar H. Oppenheimer, coiffeu-  
se. Bewoner L. Oppenheimer. Zd.
- Vrijgegeven aan Ned. Arbeidsdienst, zie brief  
bij Walstraat 7. Later met toestemming van de  
NSDAP toegewezen aan X.
- Over de familie Oppenheimer: uit dit gezin  
Selma (34 jaar) en Ernst (20 jaar) opgepakt en  
gedepoteerd. Selma is op 3 september 1942 in  
Auschwitz vermoord. Ernst verrichtte dwan-  
garbeid en stierf eind januari 1943 in kolenmijn  
Fürstengrube.

**54. Spoorlaan 10.** Eigenaar H. Oppenheimer, coiffeuse. Bewoner H. Frank-Oppenheimer. Huis is verlaten, verzegeld. Gegeven aan X. Enige goederen achtergebleven, dat waren een gasfornuis, een tapijt, twee cocoslopers, vier cocosmaten, alle vloerzeil, twee vloerkleedjes. Ten gerieve van de nieuwe bewoners in de woning gelaten. Gemeld door agent van politie dd. 29 april 1943, X. Spoorlaan 10 is per 19 maart 1943 door Beauftragte ter beschikking gesteld aan X.

**55. Spoorlaan 18.** Eigenaar L.H. Parfumeur zd (Dr. Hermanslaan 1). Huis is verlaten en verzegeld. Verkoopbod per 15 oct. 1942 gevraagd. Is door de ANBO verkocht aan W.A. Dieltjes (moet zijn Dieltjes, PS).

Aanvraagformulier aan ANBO van gemeente door L. De Bourbon dd. 15 oct. 1942 van Spoorlaan 18. L.H. Parfumeur is eigenaar, adres Heuvel 79. ANBO bericht 12 februari 1943 dat pand verkocht is (aan Dieltjes) en inboedel opgeslagen dient te worden.

Brief van burgemeester L. De Bourbon aan de heer W.A. Dieltjes (= Dieltjes), Spoorlaan 14, dat hij bericht heeft ontvangen dat Dieltjes het pand gekocht heeft en dat Dieltjes de inboedel verzegeld moet opslaan onder toezicht van de politie. Brief van burgemeester L. De Bourbon aan W.A. Dieltjes (=Dieltjes) dat hij bericht heeft van instemming van de Sicherheitsdienst dat de inboedel van pand Spoorlaan 18 mag worden opgeslagen in de voormalige drukkerij van S. van Os, Spoorlaan 20-22.

**56. Spoorlaan 20-22.** Eigenaar en bewoner Simon van Os. Zd. Spoorlaan 22 (bovenhuis) is door Beauftragte aan X toegewezen. Zd. In brief Beauftragte dd. 15 juli 1943 gemeld.

**57. Spoorlaan 32.** Eigenaar L.H. Parfumeur zb. Bewoner L. van Donzel. Zd. In Verwaltung.

**58. Spoorlaan 66.** Eigenaar dr. R. Frank, bewoner en arts. Zd. Door Beauftragte dd. 2 maart 1943 aan NSDAP toegewezen. Aantekening op deze brief: dokterspraktijk + apotheek. Rusthuis - 12 patiënten - 3 verplegers personeel. telefoon.

Brief van L. De Bourbon aan Beauftragte (in Duits) dd. 8 maart 1943. Hierin meldt De Bourbon dat er 12 patiënten en 3 verplegers zijn in de woning met apotheek en rusthuis voor ouderen. Er zijn geen door joden bewoonde woningen voorhanden die groot genoeg zijn voor deze groep. Daarom voorstel dit pand te laten zoals het is en Spoorlaan 90 te betrekken, ook een 'ehemals jüdische Wohnung' die leeg staat.

Brief 19 maart 1943 van de NSDAP met onderwerp 'Räumung Judenhäuser'. Waarin opnieuw opdracht wordt gegeven de woning onmiddellijk te ontruimen ten behoeve van de NSDAP.

Brief van L. De Bourbon dd. 23 maart 1943 waarin hij de NSDAP meldt dat de heer Allmann, in opdracht van de Beauftragte, onderzoekt of de woning alsnog ontruimd moet worden of dat een andere woning kan volstaan.

**59. Spoorlaan 80.** Eigenaar Leo Hartogs e.a. 2/3 Leo Hartogs, 1/6 H. Vromen, Scheveningen en 1/6 Simon vd Sluijs, Maastricht.

Bewoner L. Hartogs. Woning is verlaten en verzegeld. Vrijgegeven aan Organon. Zd.

Brief dd. 18 juni 1943. Van Beauftragte, Vught. Aan de Burgemeester. Betreft 'Jüdenhäuser in Oss'. Opdracht, zoals met ANBO overeengekomen, om de sleutel van nog niet overgedragen joodse woningen van de firma Organon, te overhandigen. Het betreft:

- Spoorlaan 80
- Dr. Hermanslaan 1
- Molenstraat 69
- Teugelerstraat 14 (moet zijn: Teugenaarstraat, PS)



- Boterstraat 8
- Houtstraat 14. (nummer bestaat niet meer, het ging om de woning van Jacob Goldsmid) De meubels etc. dienen veilig gesteld te worden. Brief van lb J.P. Pulles dd. 22 juni 1943 dat de woningen spoedig ontruimd worden. Organon dient de inventaris veilig op te slaan. Brief dd. 24 juni 1943 van Organon, getekend door chef afd. Personeelszaken dat de woningen, in overleg met de ANBO, spoedig in gebruik worden genomen.

**60. Spoorlaan 82.** Eigenaar V. v. Spiegel, ook bewoner. Zd. Opmerking: de weduwe Spiegel bewoond dit pand na de oorlog. In het kader van de mogelijkheid woonruimte te vorderen<sup>38</sup> wijst de gemeente op 17 mei 1947 een deel van het huis toe aan het gezin van de heer Wezel.

**61. Teugenaarstraat 14.** Eigenaar E.J. Wolff, banketbakker. Bewoner G. Hes. Zd vrijgegeven aan Organon. (zie Spoorlaan 80).

**62. Teugenaarstraat 16.** Eigenaar E.J. Wolff banketbakker. Bewoner G. Duffhues. Zd

**63. Teugenaarstraat 62.** Eigenaar Laz. de Vries. Bewoner J.A.S. Schram zd

**64. Teugenaarstraat 91.** Eigenaar Laz. de Vries. Bewoner A. Vd Boogaard en F.A. vd Boogaard zd

**65. Torenstraat 10.** Eigenaar R. Silverberg wed. S. Hes ea koopman. Bewoner L.J. Zwiers. Zd.

**66. Vierhoekstraat 78.** R. Silverberg zb wed. S. Hes ea koopman. Bewoner H.C. van Galen

**67. Vierhoekstraat 80.** Eigenaar R. Silverberg zb wed. S. Hes koopman. Bewoner JJG. van Galen

**68. Vierhoekstraat 82-84.** Idem. Bewoner F. vd Burgt

**69. Waldwarsstraat 6.** (tegenwoordig Oostwal 183) Winkelhuis. Eigenaar D.N. Hes cs koopman. Bewoner fam. A. Meijer-Heijman. Huis is verlaten en verzegeld. Vrijgegeven aan X. Briefje met opmerking dat (een andere) X om dit huis gevraagd heeft (14-1-1943) bij de Beauftragte. Per 9 juni 1943 vrijgegeven aan X, Xstraat 1.

Over de bewoners: Robert Meijer (41 jaar) en echtgenote Ilse Meijer-Gans zijn in 1933 vanuit Duitsland naar Nederland gevlucht. De ouders van Robert, Alfred en Julie, waren meegevlucht. Alfred overleed op 21 januari 1942 in Oss. Robert en Ilse werden gedeporteerd op 29 augustus 1942. Ilse is op 3 september 1942 in Auschwitz vergast. Robert werkte in de mijn Fürstengrube en is daar 11 maart 1943 vermoord. Julie Meijer is op 16 april 1943 in Sobibor vermoord.

**70. Walstraat 7.** (niet meer bestaand, tegenover huidig nummer 32). Eigenaar Fr. van Dijk, Isr. Gemeente vrz en gehuwd J. Cohen.

Bewoner J. Cohen van Dijk. Huis is verlaten (met ?) en verzegeld. In Verwaltung. Vrijgegeven aan NSDAP, de heer X.

Brief Beauftragte dd. 15 juli 1943 dat de woning Spoorlaan 8 aan de NSDAP gegeven wordt. Over de bewoners: dit huis werd bewoond door Joseph Cohen (51 jaar), echtgenote Francina Cohen-van Dijk (58 jaar) en hun zonen Jacob (19 jaar) en Isaac (16 jaar). Op 2 oktober 1942 zijn ze gedeporteerd naar Westerbork. Joseph en Francina zijn op 26 oktober 1942 doorgestuurd naar Auschwitz, waar Francina meteen is vergast. Joseph werd tewerkgesteld en is daarbij op 28 februari 1943 vermoord. Isaac is op 16 april 1943 in Sobibor vermoord. Jacob deed dwangarbeid in Auschwitz en is omstreeks juni 1944 vermoord.

**- Tweede deel: tabblad 'eigendommen van niet joden bewoond door joden'<sup>6</sup>**

Elke geregistreerde woning begint met een zelfde standaardformulier als voor woningen die eigendom zijn van joden: 'gemeente Oss, Kabinet van de Burgemeester'

**1. Mgr. Vd Boerpark 6**, eigenaar Ant. Jos.

Vollenberg, Venlo ambtenaar bij de posten. Bewoner A. v. Gelder. Geparafeerd door J. Kemps. De woning wordt volgens zelfde procedure van 'joodse woningen' ingaande 3 maart 1943 gevorderd door de Wehrmacht en vrijgegeven aan Organon. Zelfde reeks briefjes aan nieuwe huurder, politie, Beauftragte (spreekt ook in het geval van een woning van een niet-joodse eigenaar weer van 'ehemals jüdische Wohnung'), en Ortsgruppenleiter in Uden dat woning per 10 juli 1943 ontruimd wordt, inventaris opgeslagen onder politietoezicht, verzegeld.

Over de familie Van Gelder: dit huis werd bewoond Abraham van Gelder (44 jaar), echtgenote Suzanna van Gelder-van Gelder (44 jaar) en dochter Florence (5 jaar). Suzanna en dochter Florence zijn op 16 juli 1943 in Sobibor vergast. Abraham is op 14 april 1945 als dwangarbeider vermoord.

**2. Boterstraat 12**. Eigenaar ... Bewoner L.

Zilverberg. Vrijgegeven per 9 juni 1943 aan de heer X, Xstraat 18 Oss. Zelfde reeks formulieren en briefjes voor toewijzing en ontruiming. Getekend door J. Kemps.

Over Levie Zilverberg (73 jaar) en zus Rosa (72 jaar): Beiden zijn op 14 mei 1943 in Sobibor vergast.

**3. Burg. van den Elzenlaan 6**. Zd. Villa. Eigenaar

Theodora Arnolda de Reus (minderj.) Oss. Bewoond door A. en P. Salomon. Paraaf J. Kemps

**4. Dwarssingel 1-3**. Eigenaar .. Bewoond door S.

Goldschmidt. Zd. Paraaf J. Kemps

**5. Floraliastraat 3**. Zd eigenaar

Middenstandswoningbouwvereniging 'Ons Voordeel' Oss. Bewoond door E. Haagens. Paraaf J. Kemps. Door Beauftragte ter beschikking gesteld aan X, Xstraat 105b te Schiedam. 'Eenige goederen ten gerieve van genoemd gezin achtergebleven. Zie rapport.' Getekend door LB P.J. Cremers Over Eleazar Haagens (54 jaar): hij bewoonde dit huis met echtgenote Jansje Haagens-Boekbinder (54 jaar) en zoon Salomon (23 jaar) en dochters Clara (28 jaar) en Jeanne (21 jaar. Eliazar en Jansje zijn op 28 mei 1943 in Sobibor vermoord. De kinderen in Auschwitz.

**6. Floraliastraat 23**. Zd Eigenaar 'Ons Voordeel'.

Bewoond door fam. J. Elekan. Toegewezen aan X. Inventaris opgeslagen. Paraaf J. Kemps.

**7. Floraliastraat 56**. Zd. Paraaf J. Kemps. Eigenaar

J.R. Affourtis en G. Jans-Affourtis. Bewoond door L. Wolf. Toegewezen per 11 juni 1943 aan X, Xweg 66 Oss. Inboedel opslaan enz. Getekend J.P. Pulles.LB

Over de familie Wolff. Deze bestond uit Louis Wolff (50 jaar), echtgenote Bertha Wolff-Andriessse (48 jaar) en de kinderen Abraham (21 jaar), Hertog (19 jaar) en Rosa (16 jaar). Louis, Bertha en Rosa zijn in mei 1943 in Sobibor vermoord. Abraham en Hertog een jaar later, in verschillende kampen ergens in Midden-Europa.

**8. Floraliastraat 65**. Eigenaar H.J.H. Boeijen en

J.J.H. Boeijen Oss. Bewoond door J.H. Diependaal. Huis is verlaten en verzegeld. Paraaf J. Kemps. Heeft Ned. Arbeidsdienst getelefoneerd dd 11-12-1942 om woning aan zoon van X toegewezen te krijgen in plaats van aan iemand van hun dienst. Daar moet wel een volgende woning naar toe. Meubilair opgeslagen. Dit huis werd bewoond door Jacques Henri

.....  
6 Ook hier zijn de namen geanonimiseerd van degenen die met Duitse toestemming een woning verkregen.

- Diependaal (48 jaar), Helena Diependaal-Hes (47 jaar), Joseph (21 jaar), Marianne Diependaal (20 jaar), Samuel (16 jaar), Henri (13 jaar), Paula (10 jaar) en de inwonende mevrouw Rosa Katzman-Katz (63 jaar). Na deportatie naar Westerbork in oktober 1942 zijn allen tussen 1942 en 1945 vermoord.
- 9. Heescheweg 22.** Eigenaar J.A. van den Boom. Bewoond door fam. S. v. Zwanenbergh. Huis verlaten en verzegeld. Aantekening J. Kemps. Woning op last van Sicherheitspolizei verhuurd aan hopman van NAD te Nistelrode. Inventaris opgeslagen Heuvel 40. 9-11-1942. Briefje van L. De Bourbon aan Hopman NAD te Nistelrode dd. 28 oktober 1942 dat er geen bezwaar tegen bestaat dat woningen Heescheweg 22 en Katwijkstraat 38, welke door de joodsche bewoners zijn verlaten (opmerking PS: dwz gedeporteerd naar Westerbork in oktober 1942), in gebruik worden genomen.
- 10. Dr. Hermanslaan 4.** Eigenaar NV Ossche Burgerwoningen. Bewoond door I. Kleinkramer en P.J. van Vriesland. Getekend JK. Zd
- 11. Dr. Hermanslaan 6.** Zd NV Ossche Burgerwoningen. Bewoner D.N. Hes. Paraaf JK. Door Beauftragte toegewezen aan? Over de familie David Nathan Hes (60 jaar), echtgenote Johanna Hes-Philips (50 jaar) en dochter Estella (26 jaar). Allen in 1943 in Auschwitz vermoord.
- 12. Dr. Hermanslaan 8.** Eigenaar NV Ossche Burgerwoningen. Bewoond door A. van Dijk. Zd. Paraaf JK. Toegewezen aan Horlburg. Brief Beauftragte dd 9 juni 1943 aan de burgemeester dat Herrn Horlburg, Oss van Zwanenbergs Fabriken, de ehemals jüdische Wohnungen Dr. Hermanslaan 8, Dr. Hermanslaan 24 en Kruisstraat 27 toegewezen heeft gekregen. Vervolgbriefjes van L.B. J. Kemps. Dd 15 juni 1943
- 13. Dr. Hermanslaan 16.** NV Ossche Burgerwoningen. Bewoond door A. Colthof. Paraaf JK zd. Over de familie Colthof: Aaron Colthof (68 jaar) en echtgenote Cornelia van Baaren-Colthof zijn april/mei 1943 naar Sobibor gedeporteerd en daar vermoord. Dochter Ella (34 jaar) is in maart 1944 in Auschwitz vermoord.
- 14. Dr. Hermanslaan 22.** NV Ossche Burgerwoningen. Bewoner A. Andriesse. Verlaten en verzegeld. Paraaf JK. Zd. Meubilair opgeslagen in Dr. Hermanslaan 7. Betrokken door X, directeur NV Hartog. Vervolgbriefje van L. De Bourbon dd 29 januari 1943 over ontruiming nr. 22. Opslag inventaris in Dr. Hermanslaan nr. 7. Over de familie Andriesse: Arnold Andriesse (43 jaar), Helena Andriesse-de Wolff (40 jaar) en de kinderen Elisabeth (11 jaar), Mathilde (9 jaar), Henri (4 jaar) en Irma (1 jaar) zijn allen op 12 oktober 1942 in Auschwitz vermoord.
- 15. Dr. Hermanslaan 24.** NV Ossche Burgerwoningen. Bewoond door S.L. van Thijn. Paraaf JK. Zd. Aan Horlburg toegewezen.
- 16. Heuvel 32** (tegenwoordig Heuvel 6). Eigenaar Henri Hes koopman. Bewoond door H. Hes. Zd. Paraaf JK. Aantekening op formulier: 'gekocht door Kuijte?'
- 17. Heuvel 81** (tegenwoordig Hooghuisstraat 15). Eigenaar M.H. Hendriks. Bewoond door fam. Leviticus. Huis verlaten en verzegeld. Meubilair opgeslagen Heuvel 93. Paraaf JK. Zd. Dit huis werd bewoond door Bartha Leviticus-Woudstra (60 jaar), zij was gehuwd met Abraham Leviticus. Hij pleegde op 27 mei 1940 zelfmoord uit angst voor de Duitsers. Inwonend was ook Bruno Gerst (64 jaar) en dochter Henriette (28 jaar) en zoon David (25 jaar). Henriette is op 3 september 1942 in Auschwitz vermoord. David is bij dwangarbeid in de mijn Fürstengrube in maart

1943 vermoord. Bruno (64 jaar) is op 6 september 1944 in Auschwitz vergast.

- 18. Heuvel 93** (tegenwoordig Hooghuisstraat 27). Eigenaar W. Klatt-Lieftink. Bewoond door fam. De Vries M.J. Huis verlaten en verzegeld. Zd paraaf JK. Meubilair opgeslagen Heuvel 81. Toegewezen aan Ir. X Organon.  
Dit huis werd bewoond door drie alleenstaande joodse mannen, Marcus Jacob de Vries (47 jaar), Marinus de Jongh (35 jaar) en Ernst Israel Hirsch (28 jaar), als vluchteling in 1937 uit Duitsland naar Nederland gekomen. Marinus is op 30 september 1942 in Auschwitz vermoord, Marcus op 28 februari 1943. Ernst is in april 1945 in Bergen-Belsen vermoord.
- 19. Heuvel 94.** Eigenaar J.B.L. Konings. Bewoond door H. Wolf – de Vries. Zd paraaf JK.
- 20. Katwijkstraat 24.** Eigenaar van Rooij. Bewoond door I. Cohen. Zd. Paraaf JK. Huis verlaten. Briefje aangehecht door Kempes dat de woning in opdracht van burgemeester verhuurd werd aan mevr. X vd X. 'Bij ontruiming bleek dat er zoo goed als niets meer in het huis aanwezig was. Bijna geheel den huisraad was met de bewoonster Bella Cohen verdwenen 'ondergedoken'. Wat er was kon worden opgeslagen op een vliering van een schuurtje.'  
De politie kreeg opdracht op 7 januari 1943 om proces-verbaal op te maken hoe het bij de ontruiming was toegegaan.  
Over bewoner Isidoor Cohen (42 jaar): hij is gedeporteerd en op 30 november 1943 in Auschwitz vermoord. Zijn echtgenote en kind hebben de oorlog overleefd.
- 21. Katwijkstraat 38.** Eigenaar N.J. de Bont, aannemer. Zd paraaf JK. Bewoond door fam. Wolff N. Huis is verlaten en verzegeld. Aantekening dat Sicherheitspolizei dit pand verhuurd heeft aan de NAD. Inventaris opgeslagen Heuvel 40.  
Over de bewoners, de familie Wolf: deze bestond uit Nathan (51 jaar), Johanna Wolf-Kleermaker (46

jaar), Michel (14 jaar), Martin (12 jaar) en Froukje Kleermaker (49 jaar). Allen zijn tussen 1942 en 1943 vermoord in Auschwitz en Fürstengrube.

- 22. Kerkstraat 11.** Eigenaar H.A.G. Huijbrechts te Riel. Bewoner J. Beem. Zd. Paraaf JK. Huis is verlaten. Verhuurd aan dhr. X, directeur (zuivel-fabriek). Op 2 januari 1943 ontruimd. Inventaris opgeslagen.  
Dit huis werd bewoond door Jozeph Beem (44 jaar), Henriette Beem-Toncmann (36 jaar), Abraham (14 jaar) en Joseph (8 jaar). Na onderduik in 1942 zijn ze allen gevonden en in 1943 in Auschwitz en Sobibor vermoord.
- 23. Koornstraat 3.** Eigenaar Edw. vd Biggelaar. Bewoner L. van Leeuwen. Zd paraaf JK. Door beauftragte dd. 9 juni 1943 toegewezen aan mw X te Schaijk. Vervolgbriefjes dd 15 juni 1943, door J Kempes LB afgehandeld.  
Dit huis werd bewoond door Levi van Leeuwen (64 jaar), Mina van Leeuwen-de Vries (62 jaar), Rosetta (37 jaar) en Henriette van Spier-van Leeuwen (35 jaar). Allen in 1943 in Sobibor vermoord.
- 24. Koornstraat 7.** Eigenaar Ant. vd Elzen, koopman te Geffen. Bewoond door fam. De Vries Is. Huis is verlaten en verzegeld. Paraaf JK. Vervolgbriefje aan Vd Elzen van L. de Bourbon dd. 9 november 1942 dat de woning bij voorkeur aan een politiemann verhuurd wordt. Burgemeester zal dat opnemen met de Duitse instanties. Per 4-1-1943 betrokken door X, politieagent.  
Uit een briefje van L. de Bourbon dd 10 november 1942 blijkt dat de politiemann in de bovenwoning van het zwembad woonde. Hier hebben de Duitsers een Luftwache ingericht. De politiemann heeft daarom een andere woning nodig. Toestemming gevraagd aan Hauptsturmführer van Sicherheitspolizei in Den Bosch.  
Dit huis werd bewoond door de familie De Vries, bestaande uit Israel (56 jaar), Sara de Vries-de Beer (51 jaar) en de kinderen Aron (25 jaar),

Alexander (22 jaar), Ella (18 jaar), Ganna (12 jaar) en Josephina (9 jaar). Allen tussen 1942 en 1943 vermoord in Auschwitz en Fürstengrube.

- 25. Kortfoortstraat 46.** Eigenaar Th. van Berkel. Zd paraaf JK. Bewoner E.H. Steiner. Huis is verlaten en verzegeld. Toegewezen aan Van Veenendaal, opzichter NAD. Per 7-1-1943 ontruimd. Meubilair opgeslagen.  
Dit huis werd bewoond door Ernst Steiner (39 jaar), Theresia Steiner-Gans (35 jaar) en Egon (5 jaar). Zij waren in 1937 vanuit Duitsland naar Nederland gevlucht. Theresia en Egon zijn op 3 september 1942 in Auschwitz vermoord en Ernst is op 11 maart 1943 in Fürstengrube vermoord.
- 26. Kortfoortstraat 195.** (huisnummer bestaat niet meer, tegenover Kortfoortstraat 124). Zd paraaf JK. Eigenaar C. van Rongen. Bewoner D.I. de Leeuw. Huis is verlaten en verzegeld en ontruimd. Verhuurd aan X. Inventaris opgeslagen Heuvel 40. Vervolgbriefje van L. de Bourbon dd 13 oktober 1942. Woning bedoeld voor X, agent van politie. Bewoond door David Izaak de Leeuw (56 jaar), Betje de Leeuw-Hamburger (59 jaar), Johanna (21 jaar) en Rebecca (18 jaar). Allen op 22 oktober 1942 in Auschwitz vermoord.
- 27. Kruisstraat 27.** Zd paraaf JK. Eigenaar NV Zwanenbergs fabrieken. Bewoond door Mina van Dijk wed. Toncman. Toegewezen aan Horlburg. Zie Dr. Hermanslaan 8.  
Hier woonde Henri Toncman (23 jaar), op 26 december 1944 in een werkkamp bij Auschwitz vermoord.
- 28. Kruisstraat 64.** (vermoedelijk 66. Tegenwoordig tegenover Kruisstraat 35). Eigenaar H. van Lier bakker. Bewoond door Leverpoll. Huis is verlaten en verzegeld. Zd paraaf JK  
Bewoond door Simon Leverpoll (51 jaar), Jetta Leverpoll-van Tijn(48 jaar), Rosa (10 jaar) en Jansje (7 jaar). In oktober 1942 zijn allen naar Auschwitz gedeporteerd waar de vrouwen meteen zijn vermoord. Simon overleed 3 juli 1943 in een werkkamp.
- Kruisstraat 134.** Eigenaar Ir. B. Reppmann techn fabrieksleider Oss. Bewoond door J. Fisch. Zd paraaf JK. Door Beauftragte dd. 15 juli 1943 toegewezen aan X, fa Organon.
- 29. Kruisstraat 136.** Eigenaar Ir. B. Reppmann techn fabrieksleider Oss. Bewoond door H.G. David. Zd paraaf JK. Aantekening 'mevr. X.'
- 30. Linkensweg 9.** Zd. Paraaf JK. Eigenaar Ant. van Zon onderwijzer Kruisstraat Oss. Bewoner fam. Blok S. Huis is verlaten en verzegeld. Inventaris opgeslagen Heuvel 40. Toegewezen aan X, paardenkoopman.
- 31. Molenstraat 80.** Eigenaar Th. Van Stokkum Tilburg. Bewoner S. Kahn. Zd paraaf JK  
Bewoond door Siegfried Kahn (52 jaar), Mathilde Kahn-Hirnheimer (50 jar), Nathan (17 jaar), Suse (15 jaar) en Nanni (59 jaar). Zij zijn in 1933 vanuit Duitsland naar Nederland gevlucht. Allen zijn tussen 1943 en 1945 in de kampen Sobibor en Auschwitz vermoord.
- 32. Molenstraat 143.** Woningbouwvereniging Ons Voordeel. Bewoner H. Zilverberg. Zd. Paraaf JK.  
Toegewezen door Beauftragte aan X.  
Bewoond door Henri Zilverberg (30 jaar), Rosetta Zilverberg-van Zwanenbergh (25 jaar), Emma (1 jaar), Emile Elsbach (42 jaar) en Abraham Hanouwer (24 jaar). Allen in de loop van 1943 in verschillende kampen vermoord.
- 33. Peperstraat 3.** Eigenaar H. van Erp. Bewoner S.J. Cohen. Zd paraaf JK. Door Beauftragte per 9 april 43 toegewezen aan X. Vervolgbriefjes over toewijzing, opslag inboedel enz. dd. 13 april 1943 door Cremers LB
- 34. Ridderstraat 27.** Zd paraaf JK. Eigenaar Th. van Berkel wed. van H.F. de Reus. Bewoner M. Wolf en R. Schwarz. Door Beauftragte per 19 mei 1943 gegeven aan X, Xstraat 25. Vervolgbriefjes van J. Kemps LB, dd 21 mei 1943.

- Bewoond door Mozes Wolf (55 jaar), Jansje Wolf-Vrieslander (56 jaar), Philip Wolf (28 jaar), Rudolf Schwarz (50 jaar), Irma Schwarz-Levi (53 jaar), Selma Levi (56 jaar). Allen tussen 1943 en 1945 vermoord of van ontbering gestorven.
- 35. Ridderstraat 29.** Eigenaar Th. van Berkel wed. van H.F. de Reus. Bewoner F. de Jong. Zd paraaf JK. Vrijgegeven door Beauftragte dd 9 juni 1943 aan X, Xstraat 124 Oss. Bevestiging door J. Kemps LB. Bewoond door Frederik de Jong (49), Henriette de Jong-van Straten (52), Izak de Jong (19), Nathan (13) en Aaron (12 jaar). Allen in 1943 in Sobibor en Fürstengrube vermoord.
- 36. Ridderstraat 33.** Eigenaar De Reus. Bewoner H.M. van Oss. Zd paraaf JK. Verhuurd aan mevr. X. Door burgemeester Louis de Bourbon bevestigd in brief dd. 27 januari 1943. De piano van de voormalige joodse bewoners moet in de kamer bijven staan.  
Hier woonde Henri Marc van Os (32 jaar). Hij is op 31 januari 1945 vermoord bij dwangarbeid in Blechhammer (bij Auschwitz). Henri Marc van Os was de vader van Simon (roepnaam Pim) van Os (1938) die met zijn moeder, Ruth Kaufmann hun drukkerij voortzette na de oorlog.
- 37. Ridderstraat 38.** Eigenaar Th. van Berkel weduwe van H.F. de Reus. Zd paraaf JK. Bewoner G. Hirnheimer. Door Beauftragte vrijgegeven aan de wed. X. Hier woonden Githa Hirnheimer-Hirnheimer (80 jaar) en Rosi Hanna Ochs (13 jaar). In 1937 vanuit Duitsland naar Nederland gevlucht. Op 2 juli 1943 in Sobibor vergast.
- 38. Ridderstraat 41.** Eigenaar Th. Van Berkel wed. van H.F. de Reus. Zd paraaf JK. Door Beauftragte dd 9 juni 1943 vrijgegeven aan X, Xstraat 23 Oss. Bevestigingsbriefjes dd. 15 juni 1943 door LB J. Kemps.  
Hier woonde Samuel Abraham Hes (45 jaar). Hij is op 9 oktober 1942 naar Auschwitz gedeporteerd en daar op 28 februari 1943 vermoord<sup>39</sup>.
- 39. Ridderstraat 58.** Zd paraaf JK. Eigenaar De Reus. Bewoner Hes. Huis is verlaten en verzegeld. Door Beauftragte dd april 1943 vrijgegeven aan X. X C46 Nistelrode. Vervolgbriefjes dd 13 april 1943 door LB Cremers.  
Hier woonden Albert David Hes (59 jaar), Sara Hes-Speelman (62), Salomon (26), Samuel (23), Michel (21), Max (19) en Flora Speelman (63 jaar). Salomon, Samuel, Michel en Max zijn bij dwangarbeid in Fürstengrube in 1942 en 1943 vermoord. Albert, Sara en Flora zijn op 14 mei 1943 in Sobibor vergast.
- 40. Rozenstraat 29.** Zd paraaf JK. Eigenaar Arn. van Dijk slager. Bewoner M. Grünweg. Huis is verlaten en verzegeld. Op 9 april 43 door Beauftragte gegeven aan X, Xstraat 28 Oss. Vervolgbriefjes dd 13 april 1943 door LB Cremers.  
De juiste familienaam is Grunweg. Bestaande uit Markus Grunweg (40 jaar), Gittel Grunweg-Ziffer (33 jaar), Gershon (8), Anna (5) en de inwonende Szijja Froin Altszuler (48 jaar). Allen op 4 juni 1943 in Sobibor vermoord.
- 41. Schoolstraat 7.** Zd paraaf JK. Eigenaar A.H. Kuijte. Bewoner fam. Passmann.  
In dit huis woonden twee gezinnen. De familie Passmann was in 1938 naar Nederland gevlucht vanuit Duitsland.  
De bewoners waren: Jacob Passmann (64 jaar), Johanna Passmann-Elsbach (62), Levy Passmann (57), Carl Passmann (38 jaar), Emma Passmann-Willner (38), Hermann Passmann (12), Helga Passmann (11) en Hermine Willner-Weinberg (65 jaar). Allen tussen 1942 en 1944 vermoord in verschillende kampen.
- 42. Spoorlaan 48.** Zd paraaf JK. Eigenaar G.A. de Groot Oss. Bewoner L. v Zwanenberg. Huis is verlaten en verzegeld. Door Beauftragte april 43 vrijgegeven de heer X. In brief van de Beauftragte dd 1 april 43 is echter sprake van mevr. X te Nistelrode.

Hier woonde Alida van Zwanenberg (22 jaar). Zij is op 3 september 1942 in Auschwitz vermoord. Brief dd 7 april 1943 van LB Cremers aan de Beauftragte (in Duits) dat het hem niet bekend was dat ook woningen van arische eigenaren vrijgegeven werden als joodse bewoners vertrokken waren. Frau X vond de huur te hoog en X had ook een goedkopere woning, die 'diese Woche noch von Juden verlassen werden müssen' in de aanbieding. Of de Beauftragte hiermee kan instemmen. Is per 13 april 43 akkoord.

**43. Spoorlaan 52.** Zd paraaf JK. Eigenaar P.A. de Groot. Bewoner S. Fresco en R. Hes-Zilverberg. Vrijgegeven aan X. Door Beauftragte, deze schrijft Stationsplein 52, aan een andere X toegewezen dd 9 juni 1943.

Vervolgbriefjes van 15 juni 1943 door LB J. Kemps aan X. Xpad 45. Per 26 juni 1943 gewijzigd in toewijzing aan een andere X. Getekend JP. Pulles LB. Hier woonden Salomon Fresco (51 jaar), Antje Fresco-Hes (51), Rosina (20) en Marcus (15 jaar). Salomon en Antje zijn op 8 oktober 1942 in Auschwitz vermoord, Marcus is op 31 augustus 1943 op een onbekende plek vermoord.

**44. Spoorstraat 2.** Zd paraaf JK. Eigenaar NV Gebr. Vd Bergh's Fabrieken. Bewoner J. v.d. Sluis. Huis is verlaten, verzegeld en ontruimd. In april 43 toegewezen aan de heer X van de fabriek Gebr vd Bergh

**45. Walplein 7.** Kamer. Zd paraaf JK. Eigenaar G.W. Cox, schilder Oss. Bewoner fam. Leven - Luchs. Huis is verlaten. Hier woonden Herta Luchs (39 jaar), Karl Hans Leven (13 jaar) en Amelie Luchs-Luchs (69 jaar). In 1933 zijn ze vanuit Duitsland naar Nederland gevlucht. Herta en Karl zijn in augustus 1942 in Auschwitz vermoord. Amelie is 16 april 1943 in Sobibor vergast.

**46. Walstraat 18.** Zd paraaf JK. Eigenaar C. Weerens. Bewoner Bollegraaf. Huis is verlaten. Vrijgegeven aan de heer X, Xweg 17, door Beauftragte dd 9 juni 1943. Vervolgbriefjes dd 15 juni 1943 door J.Kemps.

**47. Walstraat 30.** Zd paraaf JK. Eigenaar G.A. van Teeffelen Rotterdam. Bewoner L. de Beer en Leentje de Vries en H.L. Diependaal. Door Beauftragte vrijgegeven aan de heer X, Xstraat 30 Oss. Hier was de slagerij van Levie de Beer gevestigd. Hij is begin september 1942 in Auschwitz vermoord. Op dit adres staan ook vermeld Gaston Leon Diependaal (38 jaar), Jetje Diependaal-den Arend (36), Joseph (12), Salomon (7) en Leentje den Arend-de Vries (73 jaar). Allen zijn in 1943 in Sobibor vermoord. Vervolgbriefjes van 5 mei 1943 door Louis de Bourbon.

**48. Walstraat 38.** (bestaat niet meer door de doorbraak van de Burgwal) Zd paraaf JK. Eigenaar B.A. van Kessel Gemert. Bewoner M. Blancke en S. Knoller. Vrijgegeven dd. 9 juni 1943 aan mevr. X, Xstraat 36.

Hier woonden Max Blancke (64), Emilie Blancke-Koopman (58), Simon Knoller (61), Paula Knoller-Neurath (64) en Karl Israel Knoller (25 jaar). Zij waren in 1940 vanuit Duitsland naar Nederland gevlucht. Allen tussen 1943 en 1945 vermoord in Sobibor en Auschwitz.

Vervolgbriefjes door J. Kemps dd 15 juni 1943 over toedeling van de woning aan anderen.

**49. Walstraat 46.** (tegenwoordig Walstraat 48). Zd paraaf JK. Eigenaar NV Gebr. Van den Bergh, bewoner L. Wolff. Huis is verlaten en verzegeld. Inventaris opgeslagen in Walstraat 46 en daarna in synagoge. Verhuurd aan X. Hier woonden Levie Wolff (47 jaar), Cato Wolff-van Baaren (44 jaar), betje Ester Wolff (18 jaar) en Henriette (15 jaar). Cato en beide dochters zijn op 19 oktober 1942 in Auschwitz vermoord. Levie is bij dwangarbeid vermoord op 15 april 1943 in Polen.



In het archief van de gemeente Oss komt een document voor dat te maken heeft met de gemeentelijke inspanningen die gepaard gingen met het ontruimen van de 'joodse' woningen. In een overzicht stelde de gemeente een lijst op van de uren die de politie daaraan had besteed (648 uren, 81 dagen) en de waarde van de uren die de gemeentelijke technische dienst maakte bij het opslaan van de inboedels van de gedeporteerde joodse burgers, tot en met oktober 1943 fl. 242,74. Ook de kosten van het afvoeren van joodse inwoners van Oss zijn in een factuur samengevat. De inhuur

van bussen en vrachtwagens kwam uit op in totaal fl. 330,30. Na enige correspondentie met Duitse instanties kreeg de gemeente bericht dat deze rekening kon worden ingediend bij de Joodschen Raad in Amsterdam, afdeling 'Hulp van Vertrekkenden'. De kosten van politie en technische dienst zijn niet vergoed. De middelen waaruit de Joodsche Raad de kosten vergoedde waren overigens door in beslagname van tegoeden van de joodse inwoners van Nederland zelf bijeengebracht.<sup>40</sup> Zo betaalden zij hun eigen afvoer naar de vernietiging.

## 7. Belastingheffing Oss

In verschillende gemeenten zijn na de oorlog naheffingen van belastingen opgelegd aan teruggekeerde/overlevende joodse burgers op grond van het zonder mededogen toepassen van regels. Eerst recent heeft dit geleid tot compensatieregelingen voor betrokkenen en/of nabestaanden in Amsterdam, Den Haag en Rotterdam.

Het is een onderzoeksvraag of er ook in de gemeente Oss sprake is geweest van naheffingen aan teruggekeerde joodse inwoners.

In de grote steden ging het bij de naheffingen onder andere over achterstallige erfpacht. In de gemeente Oss werd in de oorlogstijd geen erfpacht geheven.<sup>41</sup> De gemeente Oss kende verder een 'Verordening tot heffing van opcenten op de hoofdsom der grondbelasting 1950' en een 'Verordening op de heffing en invordering van een straatbelasting in de gemeente, met wijzigingen 1935-1958.'<sup>42</sup>

Op grond van deze verordeningen is het denkbaar dat er naheffingen zijn opgelegd aan teruggekeerde joodse inwoners van Oss. Van beide verordeningen zijn alleen de algemene regels bewaard gebleven, de aan-

slagen zelf zijn niet bewaard. Op naam was dit daarom niet na te gaan. Er is daarom op andere plekken in het archief breed gezocht naar aanwijzingen of er naheffingen hebben plaatsgevonden en of deze wellicht tot discussies hebben geleid tussen aangeslagen joodse burgers en de gemeente. Er zijn hiervoor geen aanwijzingen gevonden. Er heeft zich slechts één dossier gevormd waarin teruggave van Straatbelasting het onderwerp is. Dit betreft een bezwaar tegen de heffing door het RK Kerkbestuur van de parochie MOO.<sup>43</sup> Uit het overleg met de heer R. Naftaniel bleek dat het voor eventueel onterechte belastingheffing ook van belang was de archieven van de memories van succesie na te gaan. In dit geval de overzichten van nalatenschappen van joodse inwoners van Oss. Hier konden dossiers in voorkomen die betrekking hadden op hun vastgoed en ander bezit en eventueel nadelige of anderszins discutabele handelingen van de gemeente Oss. Uit onderzoek door de stichting Sjoa kwam dit niet naar voren.<sup>44</sup>

# 8. Bronnen

De archieven van de gemeente Oss berusten bij het Brabants Historisch Informatiecentrum, 's-Hertogenbosch. De volgende dossiers zijn onderzocht:

## 7349 gemeentebestuur Berghem 1814-1970

- Inv. Nr. 483.5 notulen van BW 1940
- Inv. Nr. 483.6 Notulen van BW 1941-1946
- 296.1 overzicht van voor de historie belangrijke dossiers uit de Duitse bezettingstijd 1940-1945; 1940-1947
- 303.1 bewijzen van eigendommen van de gemeente 1915-1956
- 315.5 bescheiden betreffende de verkoop van gronden 1941-1956

## 1487 gemeentebestuur Geffen 1940-1969

- Inv. Nr. 221.A. Verslag van toestand van de gemeente na de bevrijding 1944
- 225. Eigendomsbewijzen 1888-1961

## 7364 gemeentebestuur Oss

- **1-17** notulen van de openbare vergaderingen van de gemeenteraad
- **17A** (niet-openbaar) notulen van de besloten of geheime vergaderingen van de gemeenteraad, 1931-1932, 1937-1938, 1940-1941, 1945-1961
- Geen gegevens over joodse inwoners of over eigendommen van joodse inwoners.
- **18-19** besluitenlijst gemeenteraad 1930-1960
- **20-32** notulen van de vergaderingen van het college van burgemeester en wethouders
- **33** (niet-openbaar) aantekeningen en besluiten vergaderingen van het college van burgemeester en wethouders (incompleet), 1947-1960
- **203A** Stukken betreffende aanvaarding legaat groot fl. 10.000,- van wijlen Isaac Hartog, 1947
- **204** Stukken betreffende toekenning rentevergoedingen over schadeloosstellingen bij onteigeningskwesities, 1946-1961

- **205** Stukken betreffende vordering huizen van Joodse eigenaren in opdracht van Duitse bezetter, 1942-1943
- **239** Stukken betreffende vaststelling algemene bedingen inzake uitgifte grond in erfpacht, 1960-1961
- **242** Stukken betreffende uitgifte van grond, gelegen in sector B 5, in erfpacht aan Thomassen en Drijver (later overgedragen aan Metaalwarenfabriek Drenthina BV), 1952-1962
- **243** Stukken betreffende uitgifte van grond, gelegen in sector B 5, in erfpacht aan Tapijtweverij v/h J. Willard, 1955-1960
- **244** Stukken betreffende uitgifte van grond, gelegen in sector B 5, in erfpacht aan firma Aquapur, 1957
- **247** Stukken betreffende uitgifte grond, gelegen in sector B 12, in erfpacht aan respectievelijk W.A. Wagemakers en G.L.M. Sopers, 1960
- **285-287** Stukken betreffende aangiften en toegekende vergoedingen met betrekking tot geleden schade door particulieren tijdens Tweede Wereldoorlog
- **285** aangiften oorlogsschade nummers 1-14
- Betreft met name opgave van schade aan wegen door geallieerde militaire voertuigen.
- **286** aangiften oorlogsschade nummers 15-35
- **287** aangiften oorlogsschade nummers 36-51
- **288** Stukken betreffende van rijk ontvangen gelden als vergoedingen voor betaling van door voormalige bezetter gedane vorderingen, 1947-1955
- **289** Stukken betreffende schade aan gemeenteeigendommen door oorlogshandelingen in periode september 1944-september 1945, 1946-1954
- **561** Stukken betreffende ambtswoning burgemeester aan Burgemeester van de Elzenlaan 1, "Huize Rono", 1946-1957
- **679** 'Verordening tot heffing van opcenten op de hoofdsom der grondbelasting 1950'

Alleen de verordening is bewaard, geen aanslagen.

- **680** 'Verordening op de heffing en invordering van een straatbelasting in de gemeente, met wijzigingen 1935-1958.'  
Geen aanslagen bewaard.
- **681** Vernietiging aanslagen straatbelasting en teruggaaf der betaalde gelden aan RK Kerkbestuur MOO 1935-1948  
Vernietigd en terugbetaald omdat er abusievelijk belasting was geheven over niet-eigendommen van het RK kerkbestuur.
- **712** Stukken betreffende uitvoering verordeningen Duitse bezetter, ten aanzien van Joodse inwoners, 1939-1944 (openbaar)  
In dit dossier oa aanvragen en opdrachten voor het ophangen van borden 'Voor Joden Verboden' in Oss, bij parken, diverse gebouwen. In totaal 79 voor gebouwen als cafés en 17 voor stadspark bij gemeentehuis en Mgr. Vd Boerpark, zwembad, groente- en weekmarkt, gemeentelijk slachthuis en sportterreinen.  
Ook aanwezig: de facturen voor de kosten van politie-uren bij ontruiming joodse woningen (648 uren, 81 dagen), uren technische dienst van de gemeente voor opslag joodse inboedels (tm oktober 1943 fl. 242,74) en transportbedrijven (o.a. de BBA) van 28 augustus 1942 avond (fl. 120,30) en op 2/3 oktober (nacht) 1942 (fl. 180,-). Gedeclareerd in totaal fl. 330,30 bij de Joodschen Raad afd. 'Hulp van Vertrekkenden'.
- **713** Stukken betreffende aanmeldingsplicht voor personen van geheel of gedeeltelijk Joodse bloede, 1941-1943 (openbaar)  
Document dd 11 februari 1941. Invoering aanmeldingsplicht voor personen van geheel of gedeeltelijk joodschen bloede.  
*'De burgemeester maakt bekend dat degenen, die geheel of gedeeltelijk van joodschen bloede zijn, zich voor 23 februari 1941 bij hem moeten aanmelden. De aanmelding moet schriftelijk geschieden op een formulier dat kosteloos verkrijgbaar is ter Gemeente-Secretarie. De ondertekende formulieren moeten worden ingeleverd met gelijktijdige betaling der*

*kosten ten bedrage van f. 1,-. Hij die door schuld niet aan de op hem rustende verplichting tot aanmelding voldoet, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vijf jaren.'*

Op 19 feb. 1941 vraagt de gemeente Oss lb Cremers 350 formulieren aan bij het hoofd rijksinspectie van de bevolkingsregisters in 's-Gravenhage. Toegevoegd een aantal brieven en formulieren of verschillende inwoners van Oss wel of niet of wel of niet bewijsbaar afstammen van een of meer joodse voorouders.

- **720** stukken betreffende de registratie van in Oss woonachtige joden, 1938-1943
- **721** stukken betreffende de registratie van geëvacueerde burgers welke in Oss zijn ondergebracht 1940-1945
- **870** Stukken betreffende verzoeken om bemiddeling met betrekking tot verhuur van woningen die deoor deportatie van Joodse inwoners zijn vrij gekomen, 1942-1945
- **872** Stukken betreffende vordering woon- en bedrijfsruimte (onder meer van het pand Spoorlaan 18), 1944-1948.  
Dit dossier bevat vier brieven van NSB-burgemeester H. Apeldoorn over vordering van woonruimten ten behoeve van Duitse doelen. De andere tientallen brieven en documenten zijn van na de bevrijding en hebben betrekking op Spoorlaan 18.
- **873** Stukken betreffende instelling en samenstelling van de adviescommissie inzake de vordering van woonruimte, 1947-1960
- **874** Verordeningen inzake vestiging in en verhuizing binnen de gemeente, 1942-1951.  
Dit dossier bevat één ministeriële algemene richtlijn voor het verkrijgen van woontoestemming (Vestigingsbesluit) in gemeenten van 16 juli 1942. De andere regelingen voor vestiging zijn van na de oorlog en van algemene aard.
- **1041** Stukken betreffende deportatie van Joodse inwoners via kamp Westerbork naar Polen voor gedwongen arbeid, 1942-1943
- **1357-1430** (niet-openbaar) ingekomen en verzonden stukken van het Kabinet van burgemees-

ter De Bourbon

- **1361** krantenknipsels betreffende de postume onderscheiding Yad Vashem voor burgemeester De Bourbon, 1999
- **1423** (niet-openbaar) stukken betreffende de uitgifte van joodse woningen of woningen waarin joden woonden aan andere inwoners
- **1429** (niet-openbaar) Verzamelde stukken uit het kabinetsarchief van burgemeester G. Delen, 1946-1949

### **Literatuur en websites:**

Zie beschrijving in de eindnoten.

# Eindnoten

- 1 In het tv-programma De Monitor bracht KRO-NCRV op 5 oktober 2020 een reportage over de Verkaufsbücher.
- 2 [www.joodsmonument.nl/page/348674/joodse-eigenaars-van-landbouwgronden](http://www.joodsmonument.nl/page/348674/joodse-eigenaars-van-landbouwgronden)
- 3 [www.oorlogsgetroffenen.nl](http://www.oorlogsgetroffenen.nl): Onderzoeksgids Oorlogsgetroffenen WO2, terugkeer, opvang, nasleep (NIOD)
- 4 W. den Ridder, Collaboratie of verzet? Een onderzoek naar de houding van de Osse burgemeesters tijdens de Tweede Wereldoorlog (1940-1944), Oss, 1995, p. 1-5
- 5 J.P. Pulles was lid van de Nederlandse SS en waarschijnlijk ook van de NSB. Na de oorlog is hij veroordeeld. Zie W. den Ridder, p. 42-52
- 6 Gemeentearchief Oss 7364, inventarisnummer 679 'Verordening tot heffing van opcenten op de hoofdsom der grondbelasting 1950' en inventarisnummer 680 'Verordening op de heffing en invordering van een straatbelasting in de gemeente, met wijzigingen 1935-1958'
- 7 Gemeentearchief Oss 7364 inventarisnummer 870 Stukken betreffende verzoeken om bemiddeling met betrekking tot verhuur van woningen die door deportatie van Joodse inwoners zijn vrijgekomen, 1942-1945, BHIC
- 8 Alleen verkoop was toegestaan, zoals De Bourbon schrijft aan de Commissaris van de provincie Noord-Brabant in een brief dd. 1 februari 1943. *'Ter Secretarie zijn ca. 120 aanvragen ingediend om bemiddeling ter verkrijging van behoorlijke huisvesting. Een en ander was voor mij aanleiding om te trachten zoo spoedig mogelijk te kunnen beschikken over de woonruimte, die vrij kwam ten gevolge van de evacuatie van Israëllieten. De door Joden verlaten woningen, die eigendom zijn van Ariërs, zijn nagenoeg alle wederom betrokken. .. In eenige gevallen eischte de Sicherheitspolizei, dat de woningen zouden worden verhuurd aan door haar aangewezen personen (functionarissen van den Ned. Arbeidsdienst e.d.) die de huizen konden in gebruik nemen, zelfs tegen de wil der eigenaren. De door Joden verlaten woningen, die tevens joodsch eigendom zijn, kunnen evenwel nog niet worden benut. Zooals U bekend zal zijn, wordt het joodsch onroerend bezit geliquideerd door de fa. A.N.B.O. ... Meerdere verzoeken van mij tot beschikbaarstelling .. leverden geen resultaat op. ... Beleefd verzoek dit onder de aandacht der betreffende instanties te brengen'.*  
Antwoord in stencil door de Commissaris op 15 mei 1943: *'Uitsluitend de gevolmachtigden het beschikkingsrecht over al die woningen, welke tot nu toe door Joden bewoond werden resp. nog worden. ... alle Duitse of Nederlandsche instanties en personen, die voor een dergelijke woning belangstelling tonen, naar mijn bureau te verwijzen. .. Het beschikkingsrecht van het A.N.B.O. over het joodsche grondbezit wordt hierdoor niet aangetast.'* BHIC 7364-870
- 9 De Raad voor het Rechtsherstel was een Nederlandse instelling die op 9 augustus 1945 werd opgericht om het door de Duitse bezetter tijdens de Tweede Wereldoorlog gepleegde onrecht van het zich toe-eigenen en liquideren van vermogensbestanddelen van personen en instellingen zoveel mogelijk ongedaan te maken en de rechtsverhoudingen zoveel mogelijk te herstellen. Bron: Wikipedia
- 10 Onderzoeksgids Oorlogsgetroffenen WO2 (NIOD)
- 11 In het gemeentearchief zijn hierover geen bescheiden aangetroffen. De heer P. van Os, nabestaande, heeft er geen documentatie over. Hij herinnerde zich dat hij na terugkeer uit onderduik, hij was

- toen een jongetje van ongeveer zes jaar, met zijn moeder de bovenverdieping betrok. De benedenverdieping was bewoond door de fam. X. (een andere dan de bezetter in 1943 had aangewezen, PS). Na korte tijd kon de familie Van Os weer beschikken over het gehele pand en drukkerij.
- 12 Gemeentearchief Oss 7364 inventarisnummer 561 *Stukken betreffende de ambtswoning burgemeester aan Burgemeester van den Elzenlaan 1, 'Huize RONO', 1946-1957*, BHIC
  - 13 Gemeentearchief Oss 7364 inventarisnummer 720: *stukken betreffende de registratie van in Oss woonachtige Joden, 1938-1943*, BHIC
  - 14 W. den Ridder, p. 29
  - 15 Id. p. 29
  - 16 Gemeentearchief Oss 7364 Inventarisnummer 720:  
Brief dd. 20-8-1942 van de Zentralstelle für Jüdische Auswanderung, inhoudende de opdracht om per kerende post een lijst van in Oss woonachtige joden te verstrekken, in vijfvoud. Toegevoegd een getypte lijst met op alfabet namen adressen, geboortedatum en plaats, nationaliteit, beroep van in Oss woonachtige joden.  
Vught 5 april 1943, schrijven van Gewestelijke politiepresident Eindhoven, onderwerp 'verwijdering van Joden uit de provincie'. Alle gezonde en valide joden moeten zich naar kamp Vught begeven. Voor hun vertrek moeten joden zich afmelden bij den Politie-gezagdrager hunner woonplaats en hun huissleutel (van een naamkaartje voorzien) bij deze inleveren. Opdracht om de opsporing van voortvluchtige joden ter hand nemen.
  - 17 R. Bollegraaf, *'De Joden te Oss tijdens de bezetting door Duitsland'*. Bollegraaf duikt in 1943 onder waar hij deze geschiedenis opschrijft. Zijn zoon Bernard Bollegraaf heeft de tekst met kleine verbeteringen, wijzigingen en aanvullingen in 1993 uitgegeven.
  - 18 Uit *'Opdat zij niet vergeten worden'*, G. Hes en J. Bader, Oss 4 mei 1993
  - 19 In het tijdschrift *'Oss het Magazine'* dd. winter 2013 p.13 - 16, halen de schrijvers M. Bouwman en G.J. van Zoggel aan dat er onder de inwoners van Oss sprake kan zijn geweest van op zijn zachtst gezegd onverschilligheid voor het lot van de joodse inwoners, voortkomend uit maatschappelijke verschillen en welstand.
  - 20 John van Zuijlen in de rubriek *'Stille getuigen'*, Brabants Dagblad 06-03-2019. Hij haalt hier aan uit het politiedossier dat de politie 'tegen heug en meug veel tijd moest besteden aan het toezien op de ontruiming van woningen van joodse inwoners, maar dat de opdracht negeren geen optie was'. De politie zag ook in een aantal gevallen door de vingers dat inboedels bij burens ondergebracht waren. Het merendeel werd echter in beslag genomen en oa opgeslagen in de synagoge en in het winkelpand van de (joodse) firma Van Dijk op de Heuvel.
  - 21 In het dossier 7364-1041 *Stukken betreffende deportatie van Joodse inwoners via kamp Westerbork naar Polen voor gedwongen arbeid, 1942-1943*, zijn een tiental brieven bewaard die tonen dat De Bourbon geprobeerd heeft joodse inwoners terug te krijgen uit deportatie. Op een briefje dd. 29 augustus 1942 staat geschreven: *'Tot mijn genoegen kan ik mededelen dat er verschillende personen terug zijn onderwie ook mew. Hes. Zij heeft voorlopig uitstel voor 4 weken en zullen we wel weer zien. Mag ik u in het kort reeds hartelijk dank zeggen voor uw groote medewerking. Handtekening onleesbaar.'*  
Op een briefkaart van Izak Kleinkramer dd. 2-10-1942 schrijft deze *'Mr. Burgemeester en alle ambtenaren en Kniepstra (politieman, PS). Dank en veel dank namens allen die heden vertrokken zijn. Namens allen I. Kleinkramer Dr. Hermanslaan 4. De heer Kleinkramer is vermoedelijk op 31 maart 1944 op een onbekende plek in Oost-Europa vermoord.*



- 22 Gemeentearchief Oss 7364 inventarisnummer 720: *Stukken betreffende de registratie van in Oss woonachtige joden, 1938-1943*, BHIC
- 23 Gemeentearchief dossier 7364 inv. nr. 712
- 24 Den Ridder, id. p. 37-40. Over de werkelijk door De Bourbon verrichte verzetsdaden bestaan wel twijfels. Zie J. Thuring in 'Tussentijds', historisch tijdschrift, Oss oktober 2001, p. 10 ev.
- 25 Gemeente Oss 7364 inv.nr. 1424 gemeentebestuur Oss 1930-1960, brief (zonder namen) dd. 15 november 1944 van de voorlopige Ned. Isr. Gemeente Oss, per adres Dr. Hermanslaan 9 te Oss
- 26 Gemeentearchief Oss 7364 inventaris nummer 1361 stukken over de Yad Vashem-onderscheiding voor De Bourbon, 1999
- 27 Werkgroep Struikelstenen Oss, *Stilstaan bij Struikelstenen*, Oss 2014, p.11
- 28 [www.joodsamsterdam.nl](http://www.joodsamsterdam.nl): Abraham Puls, *van verhuizer tot roverhoofdman*, 16 mei 2020
- 29 [www.nos.nl/artikel/2145124-meeste-notarissen-deden-mee-aan-verkoop-joodse-huizen.html](http://www.nos.nl/artikel/2145124-meeste-notarissen-deden-mee-aan-verkoop-joodse-huizen.html). Door Pauline Broekema, *Meeste notarissen deden mee aan verkoop Joodse huizen*, 28-11-2016
- 30 De gegevens van de joodse inwoners die in de oorlog in de kampen zijn vermoord komen uit: *Stilstaan bij Struikelstenen*, Werkgroep Struikelstenen Oss, 2014. De leeftijden bij de namen is de leeftijd die zij bij hun dood bereikt hebben.
- 31 Met dank aan de documenten die mevr. S. Mozes te Oss heeft verstrekt uit haar familie-archief.
- 32 Gemeentearchief Oss 7364 inv.nr. [872 Stukken betreffende vordering woon- en bedrijfsruimte \(onder meer van het pand Spoorlaan 18\), 1944-1948](#). In dit dossier komen vier brieven voor van de NSB-burgemeester H. Apeldoorn over vordering van woonruimte bij diverse woningen in Oss. De overige tientallen documenten zijn van na de oorlog en hebben betrekking op Spoorlaan 18.
- 33 In 'Kopgeld, Nederlandse premiejagers op zoek naar joden, 1943', Ad van Liempt (Uitgeverij balans 2002), p. 195-196 beschrijft hij hoe de bewoners zijn verraden en opgepakt.
- 34 Op 25 augustus 2020 heeft een gesprek plaatsgevonden met de heer P. van Os. Hij beschikte niet over informatie hoe een eventuele teruggave van het ouderlijk pand is gebeurd. Zijn moeder sprak weinig over de oorlog. Met de heer Dieltjens, die een kapperszaak in het pand Spoorlaan 18 dreef, had de familie goede contacten.
- 35 Gemeentearchief Oss 7364 inv.nr. [872 Stukken betreffende vordering woon- en bedrijfsruimte \(onder meer van het pand Spoorlaan 18\), 1944-1948](#), verslag commissie dd. 9 december 1949
- 36 In verband met de vertrouwelijkheidsbepalingen van het BHIC voor dit archief was het niet toegestaan foto's te maken van de formulieren. (PS)
- 37 Gemeentearchief Oss 7364 – 870 *Stukken betreffende verzoeken om bemiddeling met betrekking tot verhuur van woningen die door deportatie van Joodse inwoners zijn vrijgekomen, 1942-1945*, BHIC
- 38 Gemeente Oss 7364 inv.nr. [873 Stukken betreffende instelling en samenstelling van de adviescommissie inzake de vordering van woonruimte, 1947-1960](#) BHIC, hierin besluit de adviescommissie op 17 mei 1949 om in haar woning het gezin van de heer Wezel onder te brengen in twee kamers, badkamer en deel van de zolder. Het gezin verblijft tot dan in Hotel Govaert op de Heuvel.
- 39 Volgens data in '[www.joodsmonument.nl](http://www.joodsmonument.nl)'
- 40 Gemeentearchief Oss 7364 inv.nr. [712 'Stukken betreffende uitvoering verordeningen Duitse bezetter, ten aanzien van Joodse inwoners, 1939-1944'](#) (openbaar)  
In dit dossier oa aanvragen en opdrachten voor het ophangen van borden 'Voor Joden Verboden' in Oss, bij parken en diverse gebouwen. In totaal 79 stuks voor gebouwen als cafés en 17 stuks voor het stadspark bij gemeentehuis en Mgr. Vd Boerpark, zwembad, groente- en weekmarkt, gemeen-

telijk slachthuis en sportterreinen.

Ook aanwezig: de facturen voor de kosten van politie-uren bij ontruiming joodse woningen (648 uren, 81 dagen), uren technische dienst van de gemeente voor opslag joodse inboedels (tm oktober 1943 fl. 242,74) en transportbedrijven (o.a. de BBA) van 28 augustus 1942 avond (fl. 120,30) en op 2/3 oktober (nacht) 1942 (fl. 180,-). Gedeclareerd in totaal fl. 330,30 bij de Joodschen Raad afd. 'Hulp van Vertrekkenden'.

- 41 In het gemeentearchief Oss 7364 is onder inv.nr. 239 voor het eerst vermeld dat er een stuk met betrekking tot de vaststelling van algemene bedingen inzake uitgifte grond in erfpacht in Oss van kracht is, dd. 1960-1961. In de inv.nrs. 242, 243, 244 en 247 zijn stukken opgenomen van erfpachtovereenkomsten met een aantal bedrijven, tussen 1952-1960.
- 42 Gemeentearchief Oss 7364, inv. nr. 679 'Verordening tot heffing van opcenten op de hoofdsom der grondbelasting 1950' en inv. nr. 680 'Verordening op de heffing en invordering van een straatbelasting in de gemeente, met wijzigingen 1935-1958.'
- 43 In het gemeentearchief Oss 7364 is één dossier gevormd over teruggave van de heffing straatbelasting die betrekking heeft op de onderzochte tijdsperiode. Het gaat hierbij om inv.nr. 681: 'Vernietiging aanslagen straatbelasting en teruggaaf der betaalde gelden aan RK Kerkbestuur MOO 1935-1948.' De gemeente Oss vernietigde deze aanslagen daar zij abusievelijk belasting had geheven over niet-eigendommen van het RK kerkbestuur.
- 44 Met dank aan de stichting Sjoa voor haar onderzoek, gerapporteerd door de heer R. Naftaniel in een mail dd. 14 december 2020

